

4
EGY PROTESTÁNS

GYMNASIUM TERVE.

KÉSZITETTE

SEBESSI JÁNOS,

NEVELŐ.

PEST.

KIADJA OSTERLAMM KÁROLY.

1860.

8355. ~~X~~ aaa. 46
4

EGY PROTESTÁNS
4
GYMNASIUM TERVE.

KÉSZITETTE

SEBESSI JÁNOS,

NEVELŐ.

K

PEST.

KIADJA OSTERLAMM KÁROLY.

1860.

A

HELVÉT és ÁG. HITVALLÁSU

EGYHÁZKERÜLETEKNEK

TISZTELETTEL AJÁNLJA

A SZERZŐ.

I.

Protestáns egyházunk egyik legbuzgóbb híve, tántorithatlan támasza, ügyünk fáradozó és meleg kebelű barátja Tisza Kálmán úr, nem régiben e lapok hasábjain figyelmeztete bennünket gymnásiumaink ügyére, s ama közös ohajtásunkat fejezé ki: vajha találkoznának férfiak, kik gymnásiumaink rendezése főbb és részletesebb vonásait kifejtenék, s ezek megvitatása mellett az egyház kormányzó testülete kezébe mintegy biztos fonalat nyujtanának, olyan gymnásiumok rendezésére, melyekben igaz, buzgó, magyar protestáns és a mai kor által igényelt miveltiséggel bíró férfiak nevekedhetnének!

Távol vagyok attól, mintha én ezen nehéz feladat megoldására képesnek hinném magamat; de mégsem tartózkodom szerény nézetemet ezen ügyben a nagy közönségnek bemutatni; mindenesetre szolgáltathat ezen mutatványom némi anyagot a további gondolkodásra, s a nagy közönség és az egyházat vezérlő férfiak vonhatnak el belőle valamit, mely, mások véleményével egyesítettven, a középület felépítése egyik darabka anyagául szolgálhat.

Öszintén jegyzem meg előlegesen, hogy bármely iskolatervet dolgozzék is ki valaki, és bármiként részletezze is dolgozatát, azt, úgy a mint kidolgozza, nem lehet minden hely s minden körülménybe tökéletesen beilleszteni. A gymnásiumi tervet tehát minden iskola a maga autonomiai jogánál fogva, saját körülményeihez kénytelen alkalmazni, meghagyván abban a terv lényegét.

A protestáns gymnasiumok egyformaságát én ezekenél fogva nem abban keresem, hogy mindenikben ugyanazon tactus ütés, ugyanazon könyvek tanulatása szerint folyjanak a dolgok. — Mert hiszen akkor hasonlatosak lennének, valamely gépezethez melynek, bárhol állitassék fel, minden hely és körülmény között, hódolni kell a mechanica merev törvényeinek.

Igen is gymnasiumainknak egyezniök kell egy általános, előre törekvő jó szellemben, a tantárgyak megállapítása és a tantárgyak segítségével eszközölhető szellemi és erkölcsi fejlődésben, a tanítás módszere folytonos javítgatásában, a pálya folyam egyforma időre való megszabásában — és végre abban, hogy egy pálya folyamot végezett ifjú, ha a gymnasiumból a fő-iskolába lép át, az általános tantervben kiszabott tárgyakban kellő jártassággal bírjon, hogy így a fő-iskolai tanulmányokat akadály nélkül tanulhassa. — Szóval, én gymnasiumaink általános elrendezése mellett is, szabad tanítási és tanulási mozoghatást óhajtok.

De meg kell jegyeznem más részről azt is, hogy ámbár a jó terv készítése és összeállításától igen sok függ; mindazáltal a legjobb terv sem pótolhatja ki a tanítói buzgóság hiányát; ez a hiány az, mely megöl minden magasztos törekvést — Ezen buzgóságon nem az egyes tanárok egymástól független, hanem az egyes tanárok kitzünő buzgóságát egyenként és kiváltképen azon buzgóságok egytív hatását értem. — Keresstük, kérjük, kívánjuk, ébreszszük és tartssuk ébren a tanárok egyenkénti, de főleg egytív ható tántorithatlan buzgóságát; meglátjuk hogy még a hiányos rendszerrel is nagy eredményeket mutathatunk fel. — Irtsuk ki ellenben az olyan tanárt, sőt ha kell az olyan tanári testületet is, kik, a szolgálai kötelesség és nyomorult kenyérekéresetből gyötrik önmagokat, megrontják a társadalmat, elorozzák lelketlenül az egyház drága kincseit, a fejlődni kívánó, de mesterségesen megrontható ifjak jóra irányozható szellemét. —

A tanterv helyessége mellett mindenek felett az

egy tanár és az összes tanárikar tehát, az a fontos tényező, kik nélkül minden törekvés hijába való erőlködés, haszontalan idő, erő és pénzpazarlás.

Azért én, ha százszor fognék is terv készítéshez, ha ezer jó tervet adnának is elémbe; mindenkor azt mondanám, hogy lelkes tanítók nélkül az mind semmit sem ér. —

A tanárnak feddhetetlen életü, példás jó erkölcsi és ezek alapján tekintélyt tartani tudó s ezzel bíró férfinak kell lenni. Megkivántatik benne, hogy a nevelés és tanítás szent ügye iránt mindenek felett lelkesülve legyen, és ezen benső hivatás, nem pedig a pusztá kenyérkereset érzésétől ösztönöztetve lépjen e tisztes pályára. Komolyan fel kell gondolnia, hogy a növendék gyermeket és ifjút, mint erkölcsi egyént, az élet sikamlós és nehezen járható ösvényére, „a nevelés iránti kiváló előszeretet, lelkiismeretes becsületesség, határt nem ismerő türelem, pontosság és megfeszített szorgalommal lehet előkészíteni, elvezérelni.

A tanárnak ezen benső erkölcsi tulajdonságokon kívül, nemcsak az általános nevelés tudományában és azon tantárgyban, melynek tanítását magára vállalta, kell kitünő jártassággal birni; hanem otthonosnak kell lenni a gyermekek és ifjakkal való tapintatteljes bánás mód mellett, a tantárgyak, és azok megtanulása iránti szeretet felébresztése, ébrentartása fogásaiban s általában a tanítás sikeresen való eszközlésében.

Ismételve mondom : ki ezen komoly és fontos feladatok betöltésére, megoldására magát képesnek és elég erősnek nem érezi, az ne lépjen a tanári tisztes pályára, ne rontsa meg magát és ne dülje fel a kezére bízott nemzedék boldogságát.

Még több hasonló megjegyzést szeretnék az elmondottakhoz csatolni, de nem tartom tanácsosnak, úgy is még igen sok mondani valómat a beszéd árába fullasztani. Jelenleg nincs is más módom, mint a reductio elvéhez folyamodás, mely szerint a mondottakra százszor is visszavezetem az olvasó becses figyelmét. —

Mert a tanári kar az iskola rendithetlen sziklája, melyen felépíthető az iskola erős vára, és melyen az virágzólag megállhat.

És ezek után már át kellene térnem ígért gymnasiumi ervemre. Ezt óhajtanám is tenni azonnal, ha nem tartanék attól, hogy tervem olvasása közben s utána a nyájas olvasó sok olyan kérdést s ellenvetést tenne hozzám, melyre nem győzném adogatni a feleletet. — Hogy tehát ne legyenek a kérdések s ellenvetések, valamint a feleletek is elcsupogtatva, és főleg hogy az egész terv, szerzete okaival egyetemben, egész világosságban álljon az olvasó előtt, jó lesz némely ide vonatkozó fogalmak értelmezését előre bocsátani.

Ilyen ide vonatkozó fogalom, maga a „gymnasium fogalma.” Ha azonban ezen fogalom értelmezésébe kívánnék bocsátkozni, a helyett, hogy az értelmezés szabályai szerint, a fogalom tartalmát mutatnám fel teljesen, historiai elbeszélésekbe kellene bocsátkoznom. Elő kellene adnom az athenaei gymnasiumok idejétől a Pantaenus és Origenes alexandriai iskoláin, a zárdai és a középkori városi latin iskolákon át, a reformatio idejéből hozzánk leszármazott középtanodák leírásait, és előadásomból végre mégis az tűnnék ki, hogy a gymnasium fogalmát, még a historia segítségével hívásával sem birtam szabatosan értelmezni.

De mivel értelmi tehetségünk a fogalmakat épen abstractio útján képezi; a gymnasium történelme tüköréből annyit mindenestre látnánk; hogy ezen iskolák mindenkor azon nemzet, melynek kebelében állottak, s azon idő, melyben léteztek, szellemi s anyagi szükségői, valamint kívánalmaiból keletkeztek, s ugyancsak ezeknek kívántak eleget tenni. — Valamint pedig a nemzetek s velök együtt az idő kívánalmai, folytonos fejlődésnek örvendettek; azonképen a gymnasiumok is legfelebb általános typicus jellemel bírhattak, de mind belső mind külső accidentalis jegyeikre nézve kényszerülve voltak a nemzetek fejlődése és azzal együtt járó idő kívánalmaihoz alkalmazkodni.

Nem lehetvén ezen tény igazságát kétségbe vonni.

könnyű következtetni, hogy a mai gymnásiumoknak is a nemzet élete fejlődése s az ezzel kapcsolatban járó kor kívánalmi és szükségéből kell kiemelkedniök s ezek kielégítéseit kell céljaikul tűzniök ki.

Ezen elismert historia ténynél fogva, a gymnásiumok szervezésében nem lehet arra hivatkozni, hogy a gymnásiumok régebben, avagy a mi közelbe eső gyermek korunkban jobbak vagy rosszabbak voltak a mostaniaknál. — Olyanok voltak azok mindenkor, a melyeknek akkor lenniök kellett, s a melyeknek az akkori kor igényeinek lehetőleg meg is feleltek. Mivel, ha nem olyanok lettek volna, sem a nemzet, — melynek fejlődése és művelésére hatottak, — lételöket meg nem tűrte volna, sem az akkori kor szerint a bennök képződött egyén, az élet semminemű pályáján meg nem állhatott volna.

Nem lehet azonban tagadni, hogy a gymnásiumok folytonos küzdelmi terétől szolgáltak, két phantasmának a humanismus és realismus phantasmáinak, melyek közül majd az egyik, majd a másik kerekedvén felül, a győzelmes fél a lektüzdött phantasma parázsát csak egy egy rövid időre vala képes a kialudni látszó hamu vékony rétegével elfedni, hogy az azután a hamutakaró alól annál erősebb lángokban törjön ki.

Ezen kor ragálya egészen a mi korunk légrétegébe átnyult s miután a közelebbi évtizekben bebarangolta a német földet, szásrétű betegségét hazánk földébe is kezdette beplántálni.

Igy van az, egy kis félreértés, hihetetlen veszélyeket tud okozni.

Egy pár jámbor és jó akaratú philanthrop, belekiáltotta a világ fülébe: „Neveljétek az életnek!” De míg ök a magok kicsiny körében e kimondott szó felett experimentálgattak, azalatt a helyes és a további gyakorlati magyarázat nélkül hagyott eszme, a mellett, hogy az idealismus ködfátyolán fenakadt, azon bal fogalommal is jött nem épen szerencsés combinatioba, mintha az életre nevelő tanok pusztán a természettudományokhoz volnának kötve. — Ezen eszmét és combi-

natiot vakon követők száma lassankint egész táborra nevedett, mely tábor nem látta, nem is kereste az emberi nemzet boldogságát a föld rögén túl, s úgy elálmélkodott a reáltudományok csudálása és életrevalóságán, mint az olyan szájongó csoport, mely az erdőre néztében nem látja a fákat. — A hógulyaként növekedő csoport köréből kinn szqrúlt másik farka nép, egész figyelmét a tisztán spiritualis s erkölcsi dolgokra fordítván, catoi szigorral sürgette s követelte az artes naturales delendam esse-t, s. így megkövezve a természettudományokat, mint a vastag anyagiség szülő okait, az idealismus másika, épen olyan egyoldalú betegségébe esett; ez meg ugyancsak nézte a fákat, de a fáktól nem látta az erdőt.

Ezen kettős értetlenség szolgáltatta alapját a tisztán realista és tisztán humanista iskoláknak, melyeknek elkeseredett küzdelmeiből, alig bira ezen legközelebbi évtizbéli ember kiverekedni. — Mit mondék? — Kiverekedni? — Aligha! ? Még nincs befejezve a csata, a tér központjától eltávozott felek, a mint a tér egyik vagy másik szélső zugában véletlenül találkoznak, azonnal hallatják vak töltéseik puffanásait.

Hozzánk, kik e küzdelmi tér szélére estünk, a csata hullámainak utolsó gyűrűi csak mostanában jutottak el. De mivel mi valánk a part, melyhez e hullámok ütöttek, csapásaik sulyát éreznünk is kellett s az ennek következtében történt part, vagy allegoria nélkül szólva, — agyrázkodás, a gymnasiumokról való helyes nézeteinket, nem csekély mértékben zavarta meg.

Ezen zavart fogalmakat kell nekünk tisztáznunk, s visszavezetni elménket a tisztaság azon tájára, melynek egéről a phantasmagoriák — az elvontan álló humanismus és realismus — barangoló fellegei eloszlottak, s a hol az ész világánál egész tisztaságban látjuk állani a tárgyakat, s nyugodtan ítélhetünk és határozhatunk a gymnasium fogalma megállapítása felett.

Ezen fogalom tisztázására indulok én is elsőben, s bár nem látszik ezen feladat egészen könnyűnek, igyekszem mégis megoldását, tehetségem szerint, megkísérteni.

Az ember testi és szellemi, s ezen utóbbi állománjánál fogva, egyszersmind erkölcsi lény.

A testi lét, leköti őt az anyagi világhoz, szelleme felül emeli azon; de egyuttal ugyanez összekapcsolja embertársaival. — Főlemelkedni törekvő szellemi erejénél fogva hág fel az erkölcsi világba, a hol keresi az igazat s az általánosan jót.

A testi lét fentarthatása kényszeríti őt, azon dolgok ismerete és megszerzésére, melyeknek ismerete és bírása nélkül meg nem élhet.

A történelmi adatok nyomán az emberi nemzet állapotáról való ismereteink ott kezdődnek, midőn az emberek már társaságban éltek, s kifejlett testi ügyes-ségek mellett magasabb szellemi culturával is bírtak. De ha ugyancsak a történelmi adatok, valamint a lelki tehetségekkel bíró, de jó ideig tehetetlenségben élő gyermekeken tett tapasztalatok nyomán, a gondolkodó ész visszafelé is következtetni tudó világánál, az első emberek állapotára visszapillantunk; nem kételkedhetünk, hogy amaz őskorban a testi lét fentarthatása az embernek sok erőfeszítésébe került. — Ezen erőfeszítésnek kiválólag kellett hatni, az emberrel született szellemi erő fokozatos fejlesztésére, s bizonyosan ennek hatása alatt emelkedhetett fel azon bámulatos tökéletességre, melyben Homért a görög nemzet nagy költőjét, Herodotot, Tukydidest, az emberi nemzet cselekvényei kitűnő commentatorait, Socratest, Platot, Aristotelest, a szellemi nagyság felső fokára emelkedett bölcselőket, álmélkodva csudáljuk.

Most, miután a több ezer éven át fejlődött ember-nem között a társadalmi élet kifejlett; miután a megállapodott társadalmi közszellemnél fogva nemcsak nemzetek fölött örökdik a társaság minden egyes tagja, hanem ezenkívül minden egyes szüle gondoskodik az élet reggelére viradt új családtag léte fentartásáról; miután a társadalmi és az ettől elválhatatlan szellemi élet, nálunk még a kunyhókban is, a haladás bizonyos fokára emelkedett; miután az eszmélő gyermek jelen helyzetünk

ben egyfelől lelke ingere, másfelől szülei, s a körülte forgolódók felhívására figyelmét, s ezáltal szellemi erejét a tápszer keresése helyett a tárgyak ismergetésére, az azokkal való bánásra fordítja, s ezeknél fogva azon primitív állapoton, melyen az első emberek évszázak, talán évezreken tudtak áthatolni, négy, öt éven halad át; oly körülményekben él a mai gyermek, melyek között szellemi életét léte kezdetén csakhamar megkezdheti.

De bárha szellemi irányt nyer is a mai gyermek élete reggelén; mégis kényszerülve van fejlődő lelkitehetségeit a testi életre tartozó dolgokon gyakorolni, és csak is ilyenmü buzamos gyakorlatok után lehet képes a tapasztalat felettiekre felhágni. Sőt, ha egy és másban már oda felhágni vala is képes, gyakran le kell onnan szállania ismét a tapasztalatiakra, hogy az ezeken gyűjtött újabb alapismeretek szárnyain, a szellemi világba újra fölemelkedhessék.

Igy találkozik az ember testi és szellemi fejlődése egymásutánjában, nemcsak életpályája kezdetén, hanem annak egész folytán át, a tapasztalati világ a tapasztalat feletti vagy az értelmi világgal, s így hat benne a kettő kölcsönösen egymásra.

De ha az ember ezek körében magánosan mozogna, nem lehetne egyéb egyes embernél; pedig ő egyedül álló lenni nem akar,—Ő egy nagy társaság tagja, és, mert szellemi viszonyok fűzik e nagy társasághoz, — társadalmi ember akar lenni minden áron. Ezen viszony már az, melynek kapcsolai hosszú láncolatná fűződnek egytűvé, mely láncolat egyik végével az emberi nem multjába vissza, másikával annak jövőjébe nyulik előre, és ezen láncolat közepe képezi az ő jelenét.

Ez a jelen ismét az, mely miatt a legfölemelkedettebb szellemű ember is, bármely körülményeiben, kénytelen az anyagi világra támaszkodni, és az anyagi világra való ezen nehézkeséből foly azon szükségesség, hogy az ember ugysis mint testi, ugysis mint szellemi lény, az anyagi világ közelebbéről való ismergetésére van feltétlenül és folytonosan utalva.

És ha igaz az, hogy a tudnivalók ezen legalsó fo-

kára kell hogy lépjen az ember először; ha igaz, hogy ezen alsó lépcsőről hághat fel a tapasztalat fölöttiekre; ha igaz végre, — mit kétségbe vonni nem is lehet, hogy a tapasztalat fölöttiekről gyakran le kell szállani ismét és ismét a tapasztalatiakra, s csak így lehető amazok ismeretlen regioiban a szellemnek újabb hódításokat tenni: bizonyos az is, hogy az anyagi dolgok körül szerzendő ismeretek gyűjtögetésére — mint a melyekre, mint biztos alapokra építheti fel magasabb ismereteit — az embernek mellőzhetlenül szüksége van. Ezeknél fogva az emberi léleknek — a tárgyak ismeretére vezérlő, iskolailag ugynevezett reáltudományok folytonos gyakorlatában kell lennie.“

De mivel továbbá az ember minden áron társadalmi tag is kíván lenni; ugyancsak kényszerítve van a társadalmi viszonyokból füződött láncolat multba nyuló ágán, az emberi szellem tanulságos hagyományaira visszahatolni, azért hogy megérthesse a maga társadalmi jelenjét s e jelenben öntudatos biztossággal állhasson meg; de kénytelen egyszersmind e láncolat jövőt érintő ágán szellemi és erkölcsi vágyai kielégítése miatt végcélját is keresni. — Amoda elvezérlik őt a historia s ennek megértésére szolgáló ó nyelvek, ide a philosophia és a vallás. „Ezek nyomán az embernek mint társadalmi és erkölcsi lénynek az emberi nemzet összes ismerete (legalább vázlatban), egybegyűjtése is feladata s ezen ismeretei azok, melyeket iskolailag a humanismus szóba szoktak foglalni.“

Ugy de ugyanezen ismeretek azok, melyeket, mint tapasztalat fölöttieket, a tiszta értelem és ész vizsgálódásai utján kell az embernek megszerezni; de egyszersmind ezen ismeretek is azok, melyeknek gyökérszálai az anyagi világ tárgyaiban, mint legjobb termőföldben állanak és ebből táplálkoznak; világos tehát, hogy midőn ezek birtokába kívánunk jutni, amazok ismeretét nemcsak nem mellőzhetjük, sőt ellenkezőleg, kényszerítve vagyunk minden erővel megszerezni.

A „realismus és humanismus“ teszik tehát együtt az emberi ismeret szerves egységét, épen úgy, mint a test és a lélek teszik együtt az élő embert.

Áll ennél fogva az, és a kifejtett alapigazságoknál fogva állnia is kell, hogy annak, ki az emberi feladat igényeinek — emberileg szólva — tökéletesen meg akar felelni, mind a realisticus, mind a humanisticus irányban egyszerre kell baladnia, és ezen kettős feltétel kívánalmainak meg kell felelnie.

És mivel az emberi nemzet általános felfogása szerint ez a mai kor igénye; mivel elvitázhatatlan pszichologiai tudat, hogy a lelki tehetségek e tárgyi világban szerzett tapasztalati ismeretek lépcsőin hághatnak fel a transcendentális tiszta fogalmak és eszmékre; a mostani nemzedék számára olyan iskolák felállításáról kell gondoskodni, melyekben a lelki tehetségek ezen fokozatos és természetes fejlesztése biztos uton haladhasson, azaz, olyan tanító helyekről, melyeken a reáliak alapos tanításával folytonos testvéries ölelkezésben álljanak a humanisticumok.

És ilyen iskola a gymnasium.

II.

Az előre bocsátott deductio nyomán elvonhatja a nyájias olvasó a gymnasium tiszta fogalmát. — Átérteti, hogy a gymnasiumnak nem lehet olyan félszeg feladata, mely szerint az akár kizárólag a mindennapi életre, akár különösen az abstract tudományosságra készítse elő az ifju nemzedéket; hanem igenis a gymnasiumnak olyan előkészítő s gyakorló intézetnek kell lenni, melyben a gyermeki s ifjui, testi és lelki tehetségek egyaránt és összhangzatosan fejlesszessenek ki s készítsenek elő úgy a mindennapi életre, mint az általános műveltség és tudományosság megszerzésére.

A gymnasium feladata tisztázása után, át kell mennünk a gymnasiumok ellen intézett azon általános ellevetés, nem annyira megvitatása, mint a gymnasium feladatában kimutatott alapon való legyőzésére: mintha a gymnasiumok a tudományok mai fejlődött és nagy terjedelmű állapotában, mind a reál, mind a humanisticus iránynak meg akarván felelni, egyiknek sem tehetnének eleget.

Ezen ellevetést absolute véve, helyesnek és tökéletesen igaznak kellene elismerni, ha a felvetett thesis általános értelmezésében benne nem volna a hibás feltétel.

A hibás feltételen alapuló elterjedt nézet ugyanis abban áll: hogy a gymnasiumokat par excellence, olyan intézeteknek fogalmazzák, melyekből kész tanult férfiak léphetnek ki.

Ebben a feltételben van a hiba.

A gymnasiumoknak, s általában az iskoláknak ez nem lehet feladatok, mert ha ezt tűznék ki feladatokul, akkor lehetetlenséget követelnének önmagoktól. — Ad impossibilia vero nemo obligatur. A gymnasiumok nem lehetnek egyebek, mint a közmíveltség és a tudományosság iránti szeretet felébresztői, s az ide elvezérelő utak helyes és biztos egyengetői.

Ha már ezen feladatnak megakarnak felelni, tantárgyaik sorából sem a reáliakat, sem a humaniorakat ki nem hagyhatják, sőt, mint fenebb kimutattam, a reáliak kihagyása esetében, a humaniorák tökéletes átértékelése s magasabb világmíveltség megszerzésére alkalmat nyújtani nem is volnának képesek.

De fel kell venni tantárgyaik sorába mind a kétféle tantárgyakat még a következő okoknál fogva is:

1-ör. Mert a lélek érző, értelmi, eszeskedő és érzelmi tehetségei arányos kifejtésére csak az említett kétféle tantárgyak segítségével lehet sikeresen hatni.

2-ör. Paedagogicai szempontnál fogva, mert a reáltudományok, az ész komolyabb járását követelő humanisticumok nehézségeit változatos könnyebbségöknél

fogva enyhítik, s ezek biztos megérthetésére lépcsőül szolgálnak.

3-or. Mert a mai kor kívánata épen' abban áll, hogy a benne felnövő és élő ifju egyaránt értse a világ és a tudomány reál és humanisticus irányu mozgalmait.

4-er. Mert ezen formalis okokon kívül a életpályára készülő ifjat következő materiális és igen nevezetes ok is érdekli. A gyermek ugyanis jövő életpályája iránt, nem lévén még ezekről helyes felfogása, s nem ismervén saját hajlamait sem, — biztosan nem határozhat. — Pályaválasztásra csak 16—18 éves korában szokott gondolni. — Tegyük fel, hogy valamely ifjú gyermekkorán át, tisztán humanisticumokban vezéreltetett, s ifjúkorában valamely véletlen impulsus következtében az ipari pályához hajlik. — Bizony nem kevés akadálylyal kell neki az e végre álló polytechnicumban küzdeni, hogy az ott futókkal nem mondom lépést tarthasson, hanem csak hátok megett utánok kulloghasson. — Legtöbb esetben megerölteti magát s vagy megszökni kénytelen hivatása elől, vagy bele hal. — Mind két esetre vannak példák. — Ellenben, ha a gymnasiumban mind kétféle tudományban egyiránt megvetette az alapot, bátran léphet akár a polytechnicumba, akár a tudós iskolákba, s könnyen győzi le az ott elébe gördülő akadályokat.

De nem is olyan rémkép ez a sokféle tantárgy, mint a milyennek egyelőre látszik. Ugyanis, ha az iskolában a fenebbi jellemmel bíró tanárok működnek, mindenik azon van, hogy tanítványaival egyik úgy, mint a másik tantárgy egyforma szükségességét megérteti, mindenik tárgy iránt kellő előszeretetet, a tanulás iránti buzgóságot fel tudja költetni; ekkor már *dimidium facti, quia bene coepit, habet*. — Ugyancsak a tanári testület összeműködése, valamint egyes tanár ügyességétől függ az is, hogy ne tanítsanak minden tantárgyat a betű után, — mert itt, ha valahol, igaz az, hogy a betű megöl. — Igenis a vallás, a nyelvek könyvből és sok tekintetben szóról-szóra tanítandók; — de a

történelem és menynyiség tan, már csak részben esnek a könyvből való betűzetés alá, mindenesetre ezen betűzetést a történelem tanításában meg kell előzni a tanár elbeszélésének, a menynyiség tanban pedig az értelmi előmunkáltatásnak és a gyakorlatnak. — A természet tan kísérletekből elvont és számtani bebizonyítások alapján készített törvények tudománya lévén, betűzetés nélkül tanítható. — A természetrajzot, — ásvány, növény, állat, földtan, vegytan, melyek mindmeganynyi tapasztalati tudományok, — a tárgyak folytonos szemlélése s a velőkvaló bánás tudása nélkül, pusztán betűből soha senki meg nem tanulhatja. Ezek sorába tartozik a földrajz is.

Igy tehát a rémtől való félelem alap oka el lévén hártva, a legyőzhetlenség kétsége is elháríttatik. Elháríttatik, mert a reáliák nagyobb része folytonos szemlélet és gyakorlat tárgya, melyeket a tanuló látás, hallás és saját jegyzete után megtanulhat; a humanisticumok egy része s némely abstract jellemű reália esik a betűzés alá, melyeket reál tantárgyak felvétele nélkül is csakugyan könyvből kellene megtanulni.

Tudom én hitfeleim, hogy ez a félelmet nem ok nélkül előidéző baj másik alap oka, hol és miben fekszik, ki is mondom egyenesen: abban, hogy a tanár urak legnevezetesebb része, vagy tiszta tudatlanság és együgyűség, vagy lelkiismeretlen kényelemből, a reál tudományok szemléletivé tételével és folyvást tapasztalat alatt tartásával nem gondol semmit, hanem a kézikönyvek dolce far niente kényelmes pamlagára ülve, a szegény gyermeket az ugynevezett exact tudományok betűi megmagolására kényszeríti, és mi természetesebb, mint az, hogy a szegény elkínzott gyermek, sőt az ifju is, nem érthetvén a dolgot, s nem látván kínlódásának semmi sikerét, egyik tantárgy miatt megutálja a másikat is, s mint az önbizalmat vesztett lélek következetes tulajdonságáról tudjuk, hátat fordít mindennek, földhöz vágja könyvét s menekülni igyekszik az iskolától.

Keressük meg hitfeleim a dolgok valódi okát és

ítéljük el az okfőt, de soha se hárítsuk a baj okát a tantárgyakra, vagy azok sokaságára, mert nem ezekben, hanem rendszeren ezeknek rosszul kezelőiben van az; és ama feltolt okot, mintha a tantárgyak s azok között a természeti tanulmányok volnának a tanítás sikerének akadályai, — aligha az iskolából nem suttogták át a közönség hiszékeny füleibe?!

Harmadik súlyos vádként róvják fel a gymnasiumra, hogy sok levén bennök a tantárgy, sok a tanítási óra is, és e miatt a gyermek r e t t e n e t e s e n el van foglalva. Nézzünk a szemébe egy kissé ezen vádnak is. Nekem úgy látszik, hogy ezen vád alapoka a mai gyermekek iránt túlságosan elkényeztetett szülei érzelmek kényeskedésében feneklik; meglehet, hogy a fejlődő civilisatio azon nemében, melyet vulgo eltörpülésnek neveznek, vagy azon nemzedékben, melyet *Kölcsey* így énekelt meg: „Völgyben ül a gyáva kor s határa szükköréből őse saslakára, szédeleg, ha néha felpillant“ keresendő; azonban gyanítom, hogy a nevelés történelmében feltűnt philanthropismus beteges hagyományából is maradt fen ilyesmi. — Ezen utóbetegség meg-meglep némely családot, és az ilyenek aztán szenteskedő sopánkodással a gyermek hallatára kéri a nevelőket; „az Istenért meg ne erőltesse a tanulással a szegény gyermekeket.“ — Aztán meg más alakban: „Kérem nevelő vagy tanár urat, csak úgy játszva tanítgassa a mi kis fiunkat.“ Utána gondolva, s ha szóval nem, magaviselettel ki is nyilatkoztatva: „hiszen úgy sincs annak a sok tanulásra szüksége, lesz annak miből élélni!“ — Végre némelyek hallanak még arról is valamit, a könyves boltokban pedig a kalmárkodó tanár írók játszva tanító tankönyveik címeit látják is, — hogy ma már nagyon meg van könnyítve a tanítás; — tehát az a negélyező s gyávasággá stüljedt úgynevezett szülei szeretet kifundálja magának, hogy a gyermeket mai időben nem szükséges a sok munkával megterhelni.

De ezen ferde felfogásokban igen sok a tévedés. Ugyanis:

Nem tagadhatni, hogy a tanmódszer (methodica) a tanítás tudományában igen magas fokra fejlett ki, de nem arra való az, hogy a gyermekeket kevés munkára vagy épen munkátlanságra vezérelje; sőt ellenkezőleg arra való, hogy a gyermeket folytonosan ingerelje a munkásságra s azt meg is szerettesse vele; főképen pedig arra való, hogy a szó alatt levő tantárgy minden részleteit tökéletesen világossá és könnyen érthetővé tegye. Továbbá.

Játszva tanítani nem lehet. Midőn tanítunk, akkor a lelki tehetségek fejtegetésével foglalkozunk. Ez komoly munka. — A hol játszanak, ott egyszersmind komolyan foglalkodni nem lehet. A tanítási órák köziben adott néhány perc arra való, hogy a gyermek akkor játszóék. — *Ludus aliquandó animo debet dari, ad cogitandum melior ut redeat sibi.* — Ebből is látható, hogy játszani és ugyanakkor komolyan gondolkodva tanulni lehetlen.

Végre azt hitették el az emberek magokkal, hogyha a gyermek huzamosan van az iskolában, egészségében megromlik. — Arra, hogy ép, egészséges testalkatú gyermeknek e miatt baja lett volna, nincsen példa. Én emlékszem, hogy gyermekkoromban reggeli 8 órától déli 12 óráig, s télen délutáni 2 órától 5-ig, nyáron 3 órától 6-ig ültem naponként iskolában. — Ez csupán a hét hat napján — pedig vasárnap is mindig fen voltunk, — teszén hetenként 36—40, a vasárnapot hozzá számítva, 45 órát. Nem volt példa reá, hogy öt-hatszáz gyermek között egyetlenegy is beteggé lett volna e miatt.

A folytonos foglalkodás tehát sem a testnek, sem a léleknek nem árt.

Nem kell elfelejtentünk, hogy a rendszeres elfoglaltatás a gyermek- és ifjura nézve, valódi védőszer az erkölcsi megromlás ellen.

Hogy nemcsak nálunk, hanem más nemzeteknél is és épen Németországban, Helvétországban a gyermekek 30—38 órát töltenek hetenként iskolában, azt hátrább

néhány külföldi iskola tervében lesz szerencsém kimutatni.

Hátra van még a gymnasiumokat sújtó egyik felkapottabb közvadás, „a szakrendszer ügye.“

Hazai prot. iskoláinkban egészen a legújabb időkig az úgynevezett osztály tanítási rendszer divatozott. — Nem csuda, ha mi mindnyájan, kik ezen rendszer szerint nyertük nevelésünket és tudományos előkészületeinket, ezen rendszer iránt kiváló előszeretettel viseltünk és természetesen, ennek ellentétével a szakrendszerrel, — mivel sem előnyeit, sem hátrányait igazán nem ismerjük, — nem egy könnyen barátkozunk meg, — még azon sem ütközhetünk meg, ha ellene mérges kifakadásokat hallunk. Hallunk legtöbbször olyanoktól, kiknek minden paedagogikai tudománya abban áll, hogy egykor rector volt.

Lássuk egy pár vonással a mi volt osztályrendszerünket. — Collegiumi, fensőbb tudományokat végzett ifjaink, — mert elvégezték a tanpálya folyamatot, — úgynevezett academica promotio szerint, részint további önképzés, részint szerzett tudományok gyakorlativá tételére, részint és főleg egy kis pénzszerzés kedvéért, vagy magában a főiskolában (itt ugyan nem igen jutalmazták pénzzel az efféle fáradságot, csak igényt és reményt nyújtottak általa hozzá), vagy a vidéki városokba praeceptorok, vagy rectorokká lettek. — A praeceptor vagy rectorrá lett egyén lelke tudta azt legjobban, tud-e ő azon felvállalt szakmájához vagy nem? — Elég az hozzá, hogy ez a pályafutás routinejához tartozván, ennek így kellett lenni. — Egy ilyen academicus promotus, ha a collegium gymnasiumában volt, magára vállalt egy classist, ha vidéki iskolában, kénytelen volt vezérelni a gymnasium legkevesebb 3—4, legtöbb esetben 6 osztályát. — Tanított „vallást“ (hit-erkölcstant, heidelbergai kátét), „latin nyelvtant“, a rhetorica és poesisig, „vers és chria írást“, egy kevés „számtant“ (négy speciést, hármás társaság szabályt, törteket ritkán), erre volt szánva a szerda és szombat, különben szabad délután. — Egyébféle tantárgyat csak

kivételképen, s csak akkor, ha neki magának valamelyikhez ezeken kívül kiváló hajlama volt.

Nem akarom én ezzel az akkori eljárást pellen-gerre állítani. — Azon idő kívánalmához mért volt ez, és ezen az alapon sok derék ember képezte magát kitünővé. — De a nélkül, hogy ennek rajzát tovább folytathán, merné-e valaki ezen eljárást ma már akár jónak nevezni, akár alkalmazni? Bizonyynal nehezen.

Hanem elgondolva ettől, képzeljünk magunknak egy olyan osztály-tanítót, ki egészen a tanári pályára készült, s elhatározott szándéka egész életét ezen pályára szentelni. Gondoljunk hozzá még azt, hogy buzgó és lelkiismeretes tanár és nevelő. — Így aztán vegyük fel, hogy egy osztály erkölcsi vezetése mellett neki a mai kor igényei szerint, egyforma kedvvel s jártassággal tanítani kell: vallást, történelmet és földrajzot, mennyiség- és természettant, természetrajzot, magyar-, német-, latin nyelvtant, — a többieket nem említve — kérdezem: hol azon lelki és testi erő, mely ezen tudomány-ágaknak nemcsak kellő birtokában van. hanem mindenik iránt egyenlő és kitünő szeretettel viseltetik, nemcsak, hanem mindenik iránt egyenlő buzgalmat tud a gyermekekben felkölteni? — Bizonyynal mondom, ilyen emberrel egy ország sem dicsekszik, avagy csak kettővel sem.

De mondják, hogy megteheti ezt egy jóra való ember, kivált a gymnasium alsóbb osztályaiban, mert hiszen ott még nem szükséges a gyermekeket mélységes tudományra vezérelni; a tudomány elemeiből pedig annyit, a mennyi a kézi könyvben van, megtaníthat. — Csalódás ez hitfeleim! — Annak, ki valamely tudomány elemeit alaposan akarja megtanítani, sőt még iránta szeretetet is kíván ébreszteni, a tudományban kellő jártassággal kell bírni, annyira, hogy képes legyen abból kiválasztani éppen azon momentumokat, melyeken az egész alapszik, és ha ilyen az, a ki tanít, mert bizonyosan szereti tárgyát, a gyermekbe is beleöntheti az az iránt való előszeretetet. Azt is mondják, hogy az osztály-tanító jó rendben tarthatja az iskolai

fegyelmet s az erkölcsöket, míg a szakrendszeres sok szakács, elsózza a levest, ez a legplausibilisebb argumentuma ezen rendszer védőinek, de majd meg-lássuk igaz-e ez egészben?

Az osztályrendszer ellentétese a szakrendszer, az újabb idők szüleménye. Ez merev állapotában, mint az universitásokon veszik, annyit tesz, hogy minden tudománynak más-más tanára van, s a hány a tudomá-ny, azokat annyiféle tanár tanítja. A gymnasiumi szakrendszert nem így kell értelmezni. E szerint a rokon tantárgyakat egy ember veszi át s azokat azután nemcsak egy, hanem legalább is négy, némelyiket nyolc osztályon át is tanítja.

Például a „vallástant“ a nyolc osztályon át tanítja egy tanár. — „A történelmet és történelmi földrajzot“ legalább négy osztályon át egy másik. „A latint és görögöt“ egy harmadik legalább, négy osztályban. — „A magyar- és német nyelvtant“ ismét egy, négy osz-tályban. — „A menyinyiség- és természettant“ ismét egy másik legalább négy osztályban. „A természet- és föld-rajzot“ ismét egy, négy osztályban.

E szerint az osztály-tanító, bárha a legjobb aka-rattal bír is, az I. osztályban a tantárgy elemeibe vezetheti be a tanítványt, s úgy kénytelen átbocsátani a II. osztályba. Itt egy egészen más tanár veszi őt által, kinek feladata azon tárgyakat, miket az első osztály tanára megkezdett, mindazon ponton fogni fel, hol amaz elhagyta, s tovább vezetni. — Ezen osztályban sem végezhetvén el a gyermek egyik tudományt sem, megint darab ismerettel lép át a III. osztályba, hol ismét azon experimentumon megy át, mint a melyen már kettőn átjárt; — s így azon képzelt erkölcsi haszonért, mintha az osztály tanára erősebb fegyelmet tudna tartani, mint több tanár, aligha szellemi veszteségbeli tetemes adót nem fizet.

De azt mondják, hogy az alsó osztályt tanítani kezdő tanár menjen előre tanítványaival! Ez nem rossz gondolat, de vajon lehető-e? Hát egy embert, a ki va-lamely osztály sokszerű tanulmányaiba bele tanulta

magát, arra kárhoztassunk, hogy minden évben más-más feladat megtanulásával kinlódjék. Lenne-e ehhez kedve? Lenne-e ennek sikere? — Nem természetesebb-e, hogy azokat, a miket egyszer át meg áttanult, mindég nagyobb-nagyobb sikerrel fogja megtanítani. — Aztán, hitfeleim, ez még így is azon suppositumon alapulna, hogyha valamely tanár minden tantárgy iránt kitűnő előszeretettel viseltetnék, és hogyha mindenik tantárgyban kellő jártassággal bírna! Ilyen tanár pedig nem sok van.

Ellenben a fenebbi szakokat választott és kedvelő tanító, az osztálylyal való különös, marterséges ambulatio nélkül, vezeti a gyermekeket a megkezdett szakokban mind a négy, sőt néha több osztályon keresztül, s bizony ezen idő alatt felismerheti a gyermeknek mind erkölcsi, mind értelmi képességét, és sok ideje levén reá, kellőleg javíthatja is.

Az osztályrendszerben minden osztály erkölcsi és értelmi képezése egy zártkörben, egy emberben van központosítva s mindenik magában teszen egy-egy iskolát, s így az egész iskola egy megszaggatott — nem organicus — névszerinti egész. A szakrendszer szerint vezetett iskolában legalább négy osztály erkölcsi és értelmi állapota alakít egy szerves egészet.

Amott egy tanító akar lenni minden, itt néhány egyén egyesíti szellemi erejét, hogy egysített erejökkel együvé hatva, munkásságuk eredményét a gyermeki lélek helyes kifejtésében biztosítsák.

De hát mi is a tanító s egyszersmind nevelő feladata?

1-ör. Kiismerni minden egyes gyermek erkölcsi jellemét, s azt, ha jó, megvédeni, tökéletesíteni; ha rossz, igyekezni megjavítani.

2-ör. Felfedezni minden egyes gyermek képességét s a gyorsat tartóztatni, a közép szerűt támogatni, a gyengét fejtegetni s felemelni.

3-or. A különféle erkölcsi jellemeket buzdítás, elismerés, méltányosság, igazságszeretet és szeretet gyakorlása, feddés s olykor büntetés által, egytívó tartani, fegyelmezni.

4-er. A különféle képességek kifejtésében oda ötrekedni, hogy midőn a jobb tehetségek a fejlettség kitünő fokára jutnak el, a gyengébbek az értelmiségnek legalább is azon lépcsőjére hághassanak, melyen, ha nem képesek is ismereteiket készséggel önteni szavakba, azokról legalább tiszta felfogással birjanak.

5-ör. A jó tanító és nevelő munkálkodásának végeredményben azon szellemi és erkölcsi tisztásra kell kijutni, melyen az összes növendéksereg között a tudás kívánását közszellemmé varázsolja, s a gyermek vágyait ezen irányban folyvást ébren tartja (sarkilag ellentétesen azzal, mely most és régóta már iskolai közszellem), s ezzel kapcsolatba oda mivelje az erkölcsöket, hogy az ifjuság egymás-, a tanárok és szülék irányában kellő tiszteletet és szeretetet érezzen s ezen kötelesség érzete terjedjen ki az egyház- és honra egyaránt.

Ezek után ismét az a kérdés, egyetlen tanár érheti-e el ezen célokat biztosabban, avagy többek lelkes és őszinte jó akaratu közremunkálása? — A felelet ezen kérdésre nem nehéz. Ezen célt csak többek kitartó buzgósága és lankadatlan szorgalma által érhetni el, mely célnak megközelítése a szakrendszer által reménylhető.

A szakrendszer azonban nemcsak abban áll, hogy a szaktanítók szerepeit kiosztjuk, aztán a kitűzött órán kiki előáll és tanít; még nem is abban, hogy kiki tantárgyát értvén, tanítói buzgalommal s lelkesen tanít, ehhez még más valami egyéb is kell. Mert valamint a legkitünőbb zenészek sem képesek valamely zene-darabot vezér nélkül tökéletesen előadni; épen úgy, bármilyen ügyesek legyenek is a működő tanárok, ügyes vezérre van szükségök, ki a társak között kiosztott szerepek végrehajtását figyelemmel kíséri, vezeti; a ki körül forognak minden cselekmények; a kiből hat ki a szellem mind a tanárok működésére, mind az egész

iskolára ; a kihez tér vissza, — mint szívbe a vér, — az iskolai élet minden mozzanata.

Az igazgató ezen kihatása, a cselekmények ő hozzá való visszahatása, az egész tanári személyzet munkálkodásának egybevágása, teszik az igazi szakrendszert, melyben mind az igazgatót, mind a többi tanárt egy szellem lelkesíti.

Ilyen összehatás mellett nem lehet a tudományos művelődésnek előre nem haladni, mert mindenki azon van, hogy a reá bízott tantárgyat a gyermekek megkedveljék, átértsék ; de egyszersmind azon is van, hogy a tantársak vezetése alatt álló tantárgyak iránt is minden alkalommal lelkesítse a tanítványokat, saját tanításában mutatván fel, hogyha mindenik tantárgy iránt egyenlő lelkesedéssel nem viseltetnek, egyiket a másik tudása nélkül meg nem érthetik ; mert a tudomány végeredményben nem elaprózott darabok halmaza, hanem egyetemes egész. Ugyancsak ily összeműködés által lehet az egyéni tehetségek különböző felfogási képességét helyesen kikutatni, s ott a hol hiány avagy gyengeség mutatkozik, vállvetve segíteni. Végre az erkölcsi állapotok helyes felfogására is több ember juthat el. — Igen egyoldalulag ismeri az a gyermeki természetet, ki azt hiszi, hogy a gyermek erkölcsét egy ember könnyen felismerheti. Sőt inkább a ravasz gyermek egyesek irányában sokkaljobban el tudja titkolni kiségét, mint 4—5 ember irányában. Annyi bizonyos, hogyha 4—5 figyelmes vizsgáló észlel egyetlen tárgyat, biztosabban határozhatja meg annak minden apróbb blyegeit, mint egyetlen vizsgáló.

Ne kicsinyeljük tehát a szakrendszert, feleim, a nélkül, hogy annak a másik felett álló többszörös előnyeit ismernők. — Nekem úgy tetszik, hogy ennek minden kicsinyelői hasonlíta lak azon emberhez, ki midőn valamely műszerrel boldogulni nem tud, ügyetlenségét számba nem véve, a hibát a műszerben keresi.

III.

Az előre bocsátottak értelmezése után átmehetünk magára a tantervre.

Mint hogy azonban felfogásom szerint gymnásiumot jó elemiiskola nélkül épen úgy nem lehet képzelni, mint jó főiskolát jó gymnásium nélkül; szükségesnek tartom a gymnásium terve elébe bocsátani egy négy osztályú „elemiiskola“ tervét is.

Az elemiiskola terve épen azon alapnézetekre van állítva, melyeket legközelebb a négy egyház kerület e népiskolákra nézve kihirdetett, csak hogy a dolog természetéhez képest szélesebb körre tágítva.

A gymnásiumnak 8 osztálya van, melyből a két felsőbb osztály megfelel az 1848. év előtti collegiumi novitium és bienniumnak.

Az elemiiskola és gymnásium tanterve.

I. Általános nevelési és tanítási elvek.

1. A testi, szellemi és erkölcsi műveltség kifejtése és megszilárdítására nézve a prot. elemiiskola és gymnásium legfőbb feladatai következők:

a) Hogy növendégeit munkásság és szorgalomra kell szoktatnia.

b) A munkásság és szorgalom kifejtésével, a tudásvágyat és a tudás szükségének érzetét a gyermeki lélekben fel kell ébreszteni és folyvást ébren tartván azt, iskolai-közszellemmé kell tennie.

c) E kettős törekvés mellett, a jó erkölcsiséget meg kell szoktatni, megvédelmezni, és megszilárdítani.

d) Minden növendéket ezek alapján vallásossá és egyháziassá kell nevelnie.

2. Hogy azonban a műveltség ezen benső mozgató erői alaposan és biztosan fejleszthessenek, a prot. iskola részeinek szerves egységet kell képezniök, vagyis mind a testi, mind a szellemi, mind az erkölcsi és vallásos nevelésnek és tanításnak az elemiiskola alsó osz-

tályától kezdve a gymnasium felső osztályaig folytonosan egymásból fejlődőnek és egymásból folyónak kell lenni.

3. A munkásság és szorgalom kifejtésére a köziskola legfőbb segítő eszköze a tanulmányok helyes tanítása. Ennek úgy kell vezetve lenni, hogy a gyermeki lélek az iskolai első benyomások által kedvre derüljön, derültsége munkálkodása által nyert előmenetelével ébren tartassék, a munkája sikerén való öröm észrevétel nélkül juttassa szellemi újabb szerzeményekhez; ezek által elébb-elébb törekvésekre ingereltessek, mindaddig, míg ezen elébb-elébb törekvése munkássággá és szorgalomná nem fejlődött. Ezen fejlődés és törekvés közben ébred fel aztán a tudásvágya és a tudni kívánásnak szükségérzete.

4. Épen ezért a prot. iskolában a gyengébb korú gyermekek képezése és tanításában a túlsúly a szemléltethető tárgyakon való vizsgálódtatásra van fektetve, ezen vizsgálódások nyomán fokozatosan van a lélek átvezetve az elvont és gondolati dolgokra és csak a fejlettebb korúak képezése és tanításában megyen át természetes előhaladásban a túlsúly az ethikai és philosophiai tanulmányok tudományos alakú tanítására.

5. Az elemiiskolai tanítás a gymnasiumi tanításnak szolgál ugyan alapul; mindazáltal, az elemi tanulmányok az elemiiskolában úgy vannak rendezve, hogy azok már magokba véve is egy kerekded egészet képeznek, azon oknál fogva, hogy az elemiiskolából netalán kilépni kívánó tanuló, egészszed ismeret birtokával távozhasson. — Hasonló módon vannak a tanulmányok elosztva a gymnasium alsóbb osztályaiban is, tekintettel lévén azon tanulókra, kik ezen osztályok bevégeztével vagy ipariiskolába vagy egyenesen az iparmezéjére kívánnak menni.

A gymnasium nyolc osztályát bevégezett tanulóra nézve pedig, minden gond arra fordítatik, hogyha pályáját becsülettel megfutja, ne egyoldalú, hanem minden abbeli tudományos előkészülettel léphessen ki az iskolából, mely őt egyiránt képessé tegye, akár a tu-

dományos, akár a műtani egyetemekbe való átléphetésre.

6. Ezen célok biztos elérhetése végett a tantárgyak folytonosan egymás mellett vannak vezetve, az iskolázási idő egész folyama alatt többször bevégezve, sokszor ismételve; hogy így a mostani idők kívánalmai szerint a különféle tantárgyakkal körül fogott tanuló a hátrahagyott éveken tanultakat emlékezetében újra feléleszthesse és egyuttal szerzett ismereteit szélesítvén, maradandóvá tegye. — Gondoskodva van arról is, hogy a különféle ágazatu tanulmányokkal ne legyen a tanuló kedve elölve, a mennyiben a szemléltethető tantárgyakat nem annyira a tankönyv betűihez kötve, mint a tapasztalat, önvizsgálódás és öngondolkodás útján tanulhatja meg és iskolai pályáján át mind ezeknek folytonos szemlélése s így gyakorlatában tartatik. Szorosan könyvből való tanulásra a nyelvek, részben pedig az ethikai és menynyiségtani tudományok vannak utalva; mely intézkedésnél fogva a hetenként soknak látszó órán való elfoglaltatással a tanuló épen nincsen terhelve. Nincsen pedig terhelve azért, mert a szemlélet és gyakorlat útján vizsgálódása alá terjesztett tantárgyak a helyett, hogy szellemi erőfeszítésre szorítanak, inkább felvidítják, fellelkesítik. Míg tehát ezen tantárgyakat, úgy szólván az iskolában, vagy kirándulások alkalmával gyakorolja, megtanulja addig az iskolán kívül levő minden idejét az úgynevezett komoly, eszet megfeszítő tantárgyak tanulására fordítani.

7. Az elemi iskola mindenik osztályát egy egy tanító vezéreli s tanítja. A gymnásium osztályaiba a szakrendszer van behozva.

8. A tanítási nyelv a magyar.

II. A tantárgyak általánosan.

1. Ethikai tanulmányok

a) Vallástan.

b) Történelem, a hozzá megkivántató földrajzzal.

2. Philosophiai tanulmányok.

A) Philologicumok

a) Kötelező élő nyelvek.

α) **Magyar nyelvtan**, — gondolkodás beszéd, olvasás, írás és fogalmazási gyakorlatokkal.

β) **Német nyelvtan**.

b) **Nem kötelező élő nyelvek**

α) **Francia nyelvtan**

β) **Angol nyelvtan**.

c) **Classical nyelvek**

α) **Latin nyelvtan**

β) **Görög nyelvtan**.

B) **Reáliák.**

a) **Meny nyiség tan**, — számtan, algebra, geometria, trigonometria, math. geographia és astronomia.

b) **Természettan (physica)**

c) **Természetrész, állat, növény, ásványtan és geologia.**

d) **Vegytan (chemia)**

e) **Földrajz (geographia)**

C) **Aestheticumok.**

a) **Rajzolás tan**, mely alapján a meny nyiség tanhoz tartozik.

b) **Ének- és zene tan**.

c) **Testgyakorlat.**

III. A tantárgyakra részletezve.

1. **Ethikai tanulmányok.**

a) „**Vallás tan**.” A vallás tan első körét az I. osztályú elemi tanuló kezdi meg, a IV. elemi iskolás is, de tökéletesen a III. osztályú gymnásialista végezi be. Azonban a negyedik osztályú elemi tanuló vallás tanbeli tanulmánya, felfogásához mért egész bet foglal magában. Továbbá a III. osztályú gymnásialisták közül azok, kik a gymnásium IV. osztályából, vagy a mindennapi életbe, vagy valamely ipariskolába átlépnek, confirmáltatnak, azok pedig, kik a gymnásiumi rendes pályát meg futják, hogy annál érettebb észszel foghassák fel a vallás benső erejét és a vallásosság gyakorlása fontosságát, a gymnásium V. osztályában bocsáttatnak confirmatióra. A VI.—VIII. osztály feladata confessionalis könyveink és az egyházi jog tanulása.

A vallástan osztályonként következőleg osztatik fel: az

I. „elemi osztály,“ tanul hetenként 3 órán gyermeki elméhez alkalmazott előadásban, „ószövetségi szent történeteket, Jézus élete történetéből néhány fontosabb eseményt,“ kezdetben mindjárt következő okoknál fogva.

1-ór Hogy a bibliai történelemről mint egészről, a kezdő gyermeknek is helyes felfogása legyen.

2-ór Hogy tanulási pályája kezdetén mindjárt megérthesse szent ünnepeink célját.

A tanító ezen osztályban előbeszélés által tanít, melyet a növendékek hallás után mondanak fel. A tanító vezérkönyvül használhatja addig, míg más lesz, „Hübner sz. történetek című könyvét. — A

II. „elemi osztály az ó és új szövegségi szent történeteket“ terjedelmesebben tanulja, hetenként 3 órán s bevégezi. Ezenkívül tanul néhány könnyen érthető zsoltár verset könyv nélkül, — de értelmesen és vallásos buzgósággal.

A tanító ezen osztályban is a nevezett vezérkönyvek nyomán elbeszélés által tanít; azonban a gyermekek a majdan készítendő „Bibliai történetek“ című olvasókönyvből fel is olvassák az előbeszélt s átértett történetet s után gondolkodás útján előbeszélését meg is tanulják. — A

III. „elemi osztály“ tanul hetenként 3 órán „kereszttyén hittant“ összekapcsolva némi bibliai ismertetéssel; ezenkívül zsoltár és dicséret verseket könyv nélkül, de ugyan csak értelem- és vallásos buzgósággal.

A tanító magyarázza a gyermek kezébe adott rövid utmutatás a ker. vallásra című könyvet. — A „IV-elemi osztály“ tanul hetenként 2 órán „kereszttyén erkölcs t a n t“; ehhez járulnak folytatólag a zsoltár és dicséret versek fennebbi modorban mondott könyvnélkülözése.

A tanuló kezébe adandó a fennebbi utmutatás stb. melyet ezen évben röviden be is végez.

„A gymnasium I. osztálya“ tanulja, hetenként 2

órán, „a keresztyén hittant“ terjedelmesebben mint az elemiiskolában; tanul továbbá ez is zsoltár-, és dicséretverseket értelmesen s vallásos buzgóságtól áthatva.

A tanító magyarázza és a szükséges jegyzetekkel világosítja a debreceni utmutatás a ker. vallásra II. darabját. — A

„II. osztály“ tanulja a „keresztyén erkölcs-tant“ terjedelmesebben, hetenként 2 órán, ugyancsak zsoltár, és dicséret verseket.

Kézikönyve a debreceni utmutatás III. darabja,

„III. osztály“ hetenként 2 órán tanulja ismerni a sz. bibliát, tanul ugyancsak zsoltár és dicséret verseket.

Kézikönyve a debreceni utmutatás III. darabja.

„III. osztály“ hetenként 2 órán tanulja ismerni a sz. bibliát, tanul ugyancsak zsoltár és dicséretverseket,

kézikönyve még a biblia. A tanító ezt olvastatja a tanulóval s magyarázza neki. Használhatják kézi könyvül, még a s. pataki tanár Zsarnay Lajos „Bibliai ismeretetés“ — mindkettő nyomán meg kell ismerkedniök mind az ó, mind az új szövetségi szent irókkal.

Azok, kik a IV. osztály bevégeztével a mindennapi életbe kívánnak kilépni, confirmációra készíttetnek el.

„IV. osztály“ hetenként 2 órán tanulja az „egyházi történelmet röviden, tanul zsoltárokat és dicséreteket könyv nélkül.

Kézikönyve a Sopronyban megjelent egyházi történelem vagy Dierner Endre egyházi történelme.

„V. osztály“ hetenként 2 órán tanulja az egyházi történelmet terjedelmesebben; e mellett elkészül a confirmációhoz.

Kézikönyve a fennebbi, jegyzetekkel bővítve ott, hol a könyv hijános.

„VI. osztály“ tanul hetenként 2 órán, tanulja a „heidelbergai kátét“ magyarázattal kísérve, s könnyebb stylusba foglalva.

Kézikönyve a heidelbergai káté. A

VII. osztály hetenként 2 órán tanulja a „*Helvetica confessio*”t. A

VIII. osztály hetenként 2 órán tanulja a „Magyarországi reformatió történelmét” és a „protestáns egyházi jogtant.”

Kézikönyve addig, míg ilyen dolgozat jelenik meg nyomtatásban, kézirat. —

A vallástant az elemi iskolában az osztálytanító, a gymnasiumban felszentelt lelkész, egyszersmind szaktanár tanítja.

b) Történelem és a történelmi földrajz.

A történelem tanítása az elemi iskola harmadik osztályában kezdődik s tanítása első főköre a gymnasium IV. osztályában van bevégezve. A történelem tanítása második főköre a VIII. gymnasiumban éri végét. Az általános világtörténelemre fordított kellő figyelem mellett a tanítás főcélja a magyar nemzet történelme tanítására esik. — A történelem tanítását mindég megelőzi és vele folytonos kapcsolatban tartatik a történelmi földrajz azon része, mely épen a tanítás alatt levő történelemre vonatkozik.

A történelem osztályonként következőleg osztatik fel: a

III. elemi osztály hetenként 2 órán, az elbeszélés további (mert eddig ezt a bibliai történeteken tanulták) gyakorlása végett is, a hazai történelemben kitűnt nevezetesebb férfiak életrajzát tanulja.

A tanító Budai Ferenc, vagy Kerékgyártó Árpád ide vonatkozó munkáiból válogatja ki néhány nevezetesebb honfi életrajzát. — Tanítási módja az előbeszélés, azután utánmondatus.

IV. elemi osztály hetenként 2 órán, folytatja a hazai nevezetesebb férfiak életrajzát; ezek mellett ugyan ilyen módon tanul a világtörténelemben feltűnt legnevezetesebb férfiokról.

Kézikönyv és tanításmód a fennebbi. — A

Gymnasium I. osztálya, hetenként 3 órán tanulja a világtörténelem lehető rövid átnézetét, olyan röviden, hogy fél év alatt bevégezze; tehát a tör-

ténelem legfőbb momentumain kell a gyermeket átvezetni, hogy az emberi nemzet történelmének általános s egész képét lássa; e mellett a második félévben megtanálja a Magyarok történelmét a mohácsi vészig, az ide vonatkozó földrajzokkal.

A historia tanításához minden iskolának meg kell szerezni, a Holle által kiadott ó világ történelme tanítására vonatkozó és a Spruner nyomán Brettschneider által készített történelmi fali abroszokat.

Kézikönyv a világtörténelem áttekintésére nem lévén még, a tanító szerkeszt ilyet; a magyarok történelme tanítására használható Rajcsányi János magyarok történelme. — Tanításmódor a fennebbi. — A

II. osztály tanulja hetenként 3 órán a Magyarok történelmét“ végig; e mellett a világtörténelemből az ó kort, és az ehhez szükséges földrajzot.

Kézikönyve a Magyarok történelmére Rajcsányi, a világtörténelemre Beck magyar fordítása, fordították a n. körösi tanárok. A

III. osztály tanulja hetenként 3 órán a világtörténelemből a középkort, kiemelve és ismételve benne a magyarok történelméből azt a rész, mely ide esik. Az ide vonatkozó földrajzokkal.

Kézikönyve Beck és Rajcsányi. — A

IV. osztály hetenként 3 órán tanulja a világtörténelemből az új kort, a Magyarok történelméből ismétli azon részt, mely az újkorba esik — az ide vonatkozó földrajzokkal.

Kézikönyve Beck és Rajcsányi.

Mint hogy azonban Beck kézi könyvében itt ott nagyon sok a hézag, vagy igen röviden van némely fontosabb esemény előadva, jó ha a tanár az ilyen helyeket előadásában kipótolgatja.

A tanmódra nézve még egy pár szót. Előbeszélés közben szoktassa a tanár növendékeit arra, hogy azok próbálgassanak jegyzeteket készíteni s aztán heti feladatképen ezen jegyzetek nyomán dolgoztassa ki, az azon héten bevégzett történelmet, s meg fogja látni, hogy nem csak a történelmet fogják biztosabban és ügyesebben elg-

adni, — hanem a stylisticában is tetemes előhaladást teendének. Nem kell pedig elfelejtenünk tanároknak soha, hogy minden tanulásnak és tanításnak végcélja az: hogy a mit megtanultunk azt öntudatosan tudjuk, másodsor, és ez a tudás legfőbbike, hogy a mit tudunk, ne csak biztosan tudjuk előadni, hanem egész szabatsóssággal tudjuk papirra is tenni. Ezen mód szerint, igen nehéz az első hetekben a gyermekeket a tanulásba belevezetni, de biztosíthatók róla mindenkit, hogy ha egyszer belekapatta növendékeit, nemcsak mi magunk fogjuk nagy élvezettel nézni őket, hanem ők magok is örvendezni fognak önmagoknak, és ezen örvendezés a tudomány iránti fellelkesüléssé válik.

V. osztály hetenként 3 órán tanulja az ó k o r t terjedelmesen és okfejtegetőleg, különös figyelmet fordítván az emberiség mívelődése történelmére. — Áttekinti röviden, ismétlés kedvéért a közép és ujkori történelmet, hogy így az egész történelemről ujra egész átnézettel bírjon.

A történelem tanítása, valamint elmondatása idején az oda vonatkozó földabrosz ki legyen terítve, s a beszélő mindent megmutasson a földabroszon.

Kézikönyvet készíteni kell, mert még nincsen; — a mik vannak, azokat nem ajánlhatom egészben. — A

VI. osztály hetenként 3 órán tanulja a k ö z é p k o r t terjedelmesen és okfejtegetőleg, az emberi nem mívelődése történelmére különös figyelemmel lévén; újból kiemelendő itt a Magyarok történelmének ide eső része. — A földrajz hasonlóúl.

Kézi könyvet ezek számára is készíteni kell.

VII. osztály hetenként 3 órán tanulja az u j k o r t terjedelmesen és okfejtegetőleg, valamint „Magyarország e korba eső történelmét.“

Kézi könyvet mint fennebb mondva volt, készíteni kell. —

VIII. osztály hetenként 3 órán átnézetileg ismétli az egész világtörténelmet, valamint a M a g y a r n e m z e t h i s t o r i á j á t is, — az eddigi kézikönyvek nyomán.

2. Philosophiai tanulmányok,

A) Philologicumok

a) Kötelező élő nyelvek.

α) Magyar nyelvtan.

A magyar nyelvtani előismeretek tanítása az elemi iskola első osztályában a gondolkodás, értelem és beszédgyakorlatokon, íráson, olvasáson kezdődik; mely átmegegy a III. elemi osztályban a fogalmazás és nyelvtan elemeibe, míg nem a IV. elemi osztályban a nyelvtani alakok általános megtanulásán végződven, az elemi iskola négy osztályában a magyar nyelvtan tanításának első köre bevégeződik. A magyar nyelvtan tanításának második főköre kezdődik az I., és végződik a IV. gymnasiumban, áll pedig a szorosán vett nyelv-, mondattani és stylistikai gyakorlatokban. A magyar nyelv tanítása harmadik főköre az V. és VII. gymnasiumra van számítva, és magában foglalja a nemzeti irodalom tanítását, a milyenek a remek írók olvasása, értése, könyv nélkül tanulása, egyes témák feletti gondolatok, prozai és kötött beszédbeli formulázása és az irodalom történelmének megtanulása; ehhez járul rövid tapasztalati lélektan. — A negyedik főkör átmegegy a VIII. gymnasiumba s tartalmazza a tapasztalati lélektani alapon fejtegetett logicat, aztán az alap-philosophia főbb vonalait.

Miután az egész iskolai pálya alatt a tanítási nyelv a magyar, miután csaknem mindenik tanár a reábizott tantárgy megtanítását írásbeli dolgozatokkal s ezeknek átvizsgálásával és így magyar nyelven szerkesztett stylistikai és helyes írási gyakorlatokkal köteles, a fentebb előadott oknál fogva, összekötni, s így a gyermeket minden oldalról az anyai nyelv gyakorlására szorítani; nem szükséges a gymnasiumban a magyar nyelvtan tanítására hetenként 2 óránál többet fordítani.

A magyar nyelvtan osztályonként következőleg osztatik fel: az

I. elemi osztály hetenként 4 órán tanul gondolkodás, értelem és beszédgyakorlatokat, a szoba bútorain a ház-, udvar-, és kertben stb. találtató tárgyakon való vizsgálódások utján; az így átvizsgált

tárgyakon szerzett ismereteiket előbeszélik, a megismert tárgyakat egybe hasonlítják és megkülönböztetik; a tantárgyak előfogalmait ezekből levezetik; az ember beszélő képessége felismerése útján, rámennek az irva olvasás tanulására.

Ezekkel kapcsolatban hetenként 10 órán tanulnak irva olvasni s a helv. négy egyházkerület által megállapított mód szerint egy év alatt bevégezik a gépies (mechanikai) olvasást.

A gondolkodás, értelem és beszédgyakorlatok, valamint az irva olvasás tanítására vezér- és kézikönyvtől fognak szolgálni a helv. négy egyházkerület által pályázat útján készített könyvek; addig pedig tanítson a tanító a kitűzött elvek és kérdések szellemében.

II. elemi osztály hetenként 3 órán a tanító a növendékek szokott beszélgetéseiből kivieszi az egyszerű mondatokat s figyelmeztetvén őket ezekre, az ismert mondatok mintájára készített velek hasonlókat; vizsgálhatja a mondatokat logice, és keresteti a mondatokat alkotó szókban (nyelvtan eleme) a beszédrészeket.

E mellett hetenként 8 órán gyakorolja a gépies olvasást, hogy könnyen és folyékonyan tudjanak olvasni, azonban minden gondját az értelmesség (logikai) olvasás gyakorlására fordítja; az írást még mindég az olvasáshoz kapcsolva gyakorolja.

Az írástanítás az üténymódszer szerint megyen, mivel így egyszerre sok gyermeket lehet ügyesen foglalkoztatni. — Az I. osztálybeli gyermekeknek az írást érthető szókkal dictálja a tanító így: fel, le, kerekítve, elhagyva stb. — A második osztályét már számokkal így: „egy“ „kettő,“ stb.

Ezekkel együtt tanít néhány szívnemesítő egyszerű verset.

Olvasó kézikönyvtől fog szolgálni a helv. négy egyházkerület által kitűzött olvasókönyv. Jó erre Gáspár és Antal olvasókönyve I. darabja is

A magyar nyelvtan elemeit szóbeli előadás útján tanulják.

III. elemi osztály hetenként 3 órán alkot szélesbített mondatokat, ezeknek logikai és gramaticai felbontása által megismerkedik a beszédrészekkel, fejtegeti az egyes szókat és kezd megismerkedni a nyelvtani alakokkal.

Ezekkel kapcsolatban tantárgyait magában foglaló kézikönyvből tanul hetenként 3 órán értelmesen és szépen hangoztatva (aesthetice) olvasni.

Ugyancsak 3 órán tanulnak ütenymódszer szerint írni.

Tanulnak szívnemesítő és honszeretetet ébresztő verseket.

A magyar nyelvtant nem a könyv betűiből, hanem a tanító socraticai fejtegetései útján, szóbeli előadás és példairások által tanulják. — Olvasó-könyvtől fog szolgálni a helv. négy egyházkertlet által kiadandó olvasó-könyv; azonban használhatják Gáspár és Antal Olvasó-könyve I. és II. darabját.

IV. elemi osztály tanulja hetenként 3 órán a magyar nyelvtani alakokat, kapcsolatban a helyesírási alapelvek és gyakorlatokkal, történelmi, természetrajzi tárgy feladatok stylizálása és az olvasás gyakorlásával. — Az iskolát elhagyni szándékozók tanítani kell ügyiratok szerkesztésére is.

Az ütenymódszerű írást gyakorolják hetenként 2 órán. Olvasó-könyvektől használhatják, bármely tudomány megtanulására kezökbe adott kézi-könyveiket, továbbá Gáspár és Antal olvasó-könyve II. darabját.

Tanulnak szívnemesítő s honszeretetet ébresztő verseket.

Az elemi iskolában az írásban anynyira kell a gyermeknek menni, hogy dictandó sebesen tudjon írni, s képes legyen saját gondolatát, concret dolgokról, írásban feltenni.

A gymnasium I. osztálya hetenként 2 órán ismétli a magyar nyelvtani alakokat, gyakorolja a helyesírást, főfeladata azonban a concret tárgyak és történelmi fel-

adatok stylizálása és a mondatban bővebb ismeretére való előkészítés.

Tanul verseket és folyóbeszédeket elszavalás végett könyv nélkül; gyakorolja olykor az olvasást is.

Minthogy már négy éven át tanultak szépen írni, a szépírást csupán azok kedvéért, kik más vidékről lépnek a gymnasiumba, hetenként csak egy órán gyakorolja, az írásra szentelt idő sehol sincs a nyelvtan idejébe beszámítva, ezzel hetenként 3 óra van reá.

A magyar nyelvtant a tanító előadása, és saját gyakorlataik készítése által tanulják; — valamely kézikönyv betűit tanultatni nem szabad.

II. osztály hetenként 2 órán tanul mondatant, s ebből az egyszerű és összetett körmondatok készítését fogalmazásaiban gondot fordít arra, hogy alkotott mondatairól, szabályairól számot tudjon adni. Mivel eddigi fogalmazásait konkrét feladatokon próbálgatta, lassanként átmegy elvont természetű feladatokról való írásra. A helyesírásra folyvást nagy gondot fordít. — Olvas szavalás végett válogatott verseket és folyóbeszédbeli feladványokat tanul.

Ütenymódszer szerint hetenként ír egy órán.

A nyelvtan és fogalmazás tanítására még itt sincsen kézikönyvre szükség; ezen feladatokat mind megtanulhatják s megcsinálhatják a tanító magyarázata után, és csak így is van benne haszon.

III. osztály hetenként 2 órán folytatja a mondatant, elvont természetű feladatokról fogalmaz. Ismétli a magyar nyelvtant, a körmondatok készítése módját, a helyesírásra folytonos figyelmet fordít. — Olvas.

Szavalás végett tanul válogatott verseket és folyóbeszédbeli feladványokat.

Ütenymódszer szerint hetenként ír egy órán.

IV. osztály tanul hetenként 2 órán. Miután mind a körmondatok készítése, mind a fogalmazásban gyakorlati uton elég gyakorlottságot szerzett a tanuló, ideje, hogy a mondat- és beszédszerkesztést elméletileg is megtanulja. A magyar nyelvtan-tanítás itt tehát két főrésze oszlik: elméleti és gyakorlati tanításra.

Az elméleti tanítás magában foglalja a körmondát minden nemeinek szabályokba foglalt módon való tanítását; — ezekhez járulnak a különféle fogalmazás elméletei, mint a milyenek: e levélírás, a leírások (descriptions), elbeszélések, mesék, párbeszéd (dialogi) s egyes feladat feletti dolgozatok összeállításai (chria); — továbbá a magyar vers-mértékek főbb szabályai, s egyikét szabály a rhytmusról (numerus oratorius).

A gyakorlati tanítást folytatni kell, t. i. a miről elméletileg tanulnak, arra több rendbeli példát kell dolgozniok, olykor olykor kiterjesztvén a figyelmet az ügyiratok készítésére is, kiváltképen azok kedvéért, kik az iskolából vagy végkép kilépnek, vagy valamely ipariskolába mennek át.

Tanulnak e mellett verseket és folyó beszédeket, s magyar classicus íróinkat fejtegetik.

A szépirástanítás itt már megszüntethető.

V. osztály hetenként 2 órán folytatja a szónoklat és költészet elméleti szabályait, készít gyakorlatilag szónoklati beszédeket és verseket.

Olvassa a magyar szónokok és költők műveit és fejtegeti; a jelesebb darabokat könyv nélkül is megtanulja.

Ezek mellett ismétli a nyelv- és mondattant, s a helyesírásra folyvást nagy gondot fordít.

Olvasó-könyvtől használhatni Toldi Ferenc Magyar chrestomatia-ját.

A tanító vezér-könyvtől használhatja Szworényi szónoklati és költészeti könyvét.

VI. osztály hetenként 2 órán ismétli a szónoklat és költészet elméletét; szónoklati dolgozatokat és verseket készít; remekirókat olvas és fejteget.

Olvasó-könyve Tatai István Magyar költészeti és szónoklati remek gyűjteménye.

A tanító folyvást használhatja mind Szworényit, mind Tatai útmutatásait.

Ezek mellett egyik feladata az osztálynak, meg-

tanulni a magyar nemzeti irodalom ó és középkori történelmét, olvasván erre az ezen korbelt írók műveit.

VII. osztály hetenként 2 órán tanulja a magyar nemzeti irodalom újkori történelmét, olvasva s fejtegetve ezen korban élt s élő nevezetesebb költőink s prózaicusaink kitünőbb műveit.

Folyvást gyakorolják magokat az oratio és vers készítésében.

E mellett megtanulják a tapasztalati lélektan főbb vonalait.

VIII. osztály hetenként 2 órán tanul logikát lélektani alapon fejtegetve; ezen kívül az alap (fundamentalis) philosophia főbb vonalait.

Átismétli a magyar nemzeti irodalom történelmét.

β) Német nyelvtan.

A német nyelvtan tanítása megkezdésére azon vidék, melyben az iskola van, lehet döntő befolyással. Az egészen magyar nyelven beszélő nép között valószínűleg a II. gymnasiumban kellend tanítását megkezdni; míg az olyan vidéken, hol német ajkuak is vannak hamarabb. — Mindenesetben az idegen nyelv megkezdése csak akkor tanácsos, mikor a gyermek saját anyai nyelve természete és formáival meglehetősen ismerős. Arra is ügyelni kell, hogy két idegen nyelvet egyszerre ne kezdjen el a tanuló.

Mint hogy azonban az áll, hogy a gyenge gyermek könnyebben tanulja az élő nyelveket, mint a kifejelettkorú, s mint hogy az I. gymnasiumi osztályban, úgy is a latin nyelvet kell megkezdni; természetesebb, ha a német nyelvet már a negyedik elemi osztályu tanuló elkezd, s lassanként halad előre benne, mintha a gymnasiumban rohanjuk meg különben is sok munkája közepett.

A magyar gyermeknek a német nyelvben való tanítása analytical uton halad, még pedig úgy, hogy mihelyt egy alany s állítmánynak való szó birtokában van, azonnal mondattá kell azokat vele alakíttatni s minden ilyen mondatot szóval előadatni s egyszersmind le is kell iratni vele: egyuttal minden mondatot arra

kell használni, hogy belőle valami grammaticai formát tanuljon, s így a nyelv használata tudásának alá kell rendelni a nyelvtant (grammatikát) s ezen uton haladni elő mindaddig, míg a beszélni tudás mellett a grammatika minden főbb formája ki nincsen fejtve s meg nincsen tanítva, és csak ekkor rendeztetjük el a nyelvtani szabályokat, — valamint a tanulás alatt kikerülhetlenül megtanult szófüzési szabályokat is.

A német nyelv tanításának első főköre tehát a IV. elemi-iskolába esik s áll egyes szók megtanulása s ezekből alkottatott egyes mondatok beszéltetése s iratasából, egyszersmind az előfordult grammatikai formák megtanulásából. — A tanítás második főköre az I. és II. gymnasiumba esik s magában foglalja az összetett mondatok készítését. — A harmadik főköre a III. és V. gymnasiumba s magában foglalja a német nyelv grammatikája és syntaxisa rendszeres tanítását. Ezen idő alatt anynyira meg kellett a tanulónak erősödni a magyarból német nyelvre való s viszont fordításban, hogy mindkettővel könnyen boldoguljon, sőt bele kellett tanulni a német nyelven való fogalmazásba is. A negyedik főkör a VI.—VIII. gymnasiumban van, s ide tartozik a német irodalmi termékek, s a német irodalom történelme rövid ismertetése.

A német nyelvtan osztályonként következőleg osztatik fel:

Az elemiiskola IV. osztálya tanul hetenként 2 órán egyes német szókat, melyekből azonnal apró mondatokat alkot; figyelmez a mondatban előfordult nyelvtani alakokra; de azért a főfeladat mindig a mondatalkotás, az előforduló nyelvtani alakok tanítása ennek alá van rendelve. Azonban míg így magát a nyelvet tanulja a növendék, észrevétlenül jut el a nyelvtan tudására. Hogy pedig biztosan eljusson erre is, a megtanult alakokról jegyzetet vezet a tanuló, végül pedig az egész nyelvtant a tanító utasítása után a tanuló maga rendezi el.

A kezdő tanuló elég, ha a feltétlen (egyszerű) mondatok alkotásával bir megbarátkozni.

Kézikönyvtől használható „Brassai okszerű vezér

a német nyelv tanulására“ című munkájának I. folyama.

A gymnasium I. osztálya hetenként 3 órán, a fenebbi módon folytatja a német nyelv tanulását s bevégezi a német nyelv elemeit.

Kidolgozza az osztály a német nyelv grammatikáját, hogy ez által gyakorolja magát a nyelvtani alakok ismeretében, és tudja a nyelvtant rendszeresen is.

Kézikönyve Brassai okszerű vezérének II. folyama.

II. osztály hetenként 3 órán — ismétli a nyelvtant — könnyen érthető német könyvet olvas és fordít magyarra s magyar feladatokat fordít németre.

A tanultak mintájára készít saját gondolata után német mondatokat.

Kézikönyvül használja Ballagi Károly német nyelv tanát.

III. osztály hetenként 3 órán — a rendszeres nyelvtant s helyesírás alapvonalait ismétli, gondot fordít a német szórendre és syntaxisra.

Fordít németből magyarra, s magyarból németre.

Saját gondolatait németül fogalmazza, egyszerű feladatokat próbálgatván.

Kézikönyve; Ballagi K. magyar feladatok, ebből a könnyebb gyakorlatokat válogatják ki. — Német olvasó-könyvül használhatnak bármely könnyebb német-séggel irott olvasó könyvet.

IV. osztály hetenként 3 órán, a nyelvtant ismétlik. mondattani (szó fűzési, szórendi, helyesírási) ismereteiket rendbeszedik.

Magyarból németre s viszont fordítanak.

Könnyebb feladatokon gyakorolják a német fogalmazást. — Szavalás végett könnyebb német verseket tanulnak.

Kézikönyveik ugyanazok, melyek a III. osztályéi.

V. osztály hetenként 3 órán. — A nyelv és mondatant ismétlik. — Ujabbkori írókból könnyebb dolgozatokat fordítanak magyarra. Magyarból németre fordítanak valamely történeti munkát.

Fogalmaznak verseket, sőt kurtább folyóbeszédet tanulnak szavalás végett.

Kézikönyvtük Mocnik német olvasó-könyve II. vagy III. darabja.

VI. osztály hetenként 3 órán tanulja a német irodalom ó- és középkori történelmét. — Opitz korabeli írókat olvas; az olvasottakból tanul könyvnélkül.

Ügyiratokat fogalmaz németül.

Kézi olvasókönyve Mocnik német olvasókönyve VI. darabja.

VII. osztály hetenként 2 órán tanulja a német irodalom ujkori történelmét.

Az ujabbkori írókat olvassa s fordítja magyarra. Fogalmaz elvont tartalmu feladatokról.

VIII. osztály hetenként 2 órán olvas különböző időkben élt német remekírókat. Fogalmaz németül mint a mult évben.

b) Nem kötelező élő nyelvek.

α) Francia nyelv. — A francia nyelvet, az V. és VI-ik gymnasiumi osztályban kezdik tanulni, s mint a német nyelvben, úgy ebben is a gyakorlati uton indul a tanuló s annyira kell két év alatt haladnia benne, hogy azután a maga erején is képes legyen magát tovább képezni.

β) Angol nyelv. — Az angol nyelvet a VII. és VIII. osztályban, két év alatt tanulják, ugyancsak gyakorlati uton haladván előre s ezen idő alatt annyira haladnak, hogy azután önmagok erején is tanulhassanak tovább.

Mint hogy mind a francia, mind az angol nyelv nem kötelező tanulmány: ennek tanulására a tanulót nem kényszeríti az intézet. — Azonban az iskola alkalmat szolgáltat arra, hogy a műveltségre megkívántató, ezen élő nyelvek ismeretébe a szegényebb sorsú tanulók is nagy költség nélkül beletanulhassanak.

c) „Classical nyelvek.“

A classical nyelvek tudásának szükségét, mind a mellett, hogy az ujabb időben e tárgy felett sok mindenféle vita folyt, ma már egy művelt ember sem

vonja kétségbe. — Nem vonhatja kétségbe; mert a milyen szükséges mindenkinek az élő nyelvek tudása, — mint a melyeknél fogva lehet az összes emberiség egymással szellemi egybeköttetésben; épen úgy mellözhetetlen a régi classica irodalom ismerete, mint a melynél fogva kapcsolhatjuk minden ismeretünket, a múlt időkben élt emberek műveltségével, az emberi művelődés alapjával és forrásával egybe. — Nyilván való dolog az, hogy a régi humanisticai műveltségre nekünk szükségünk van; világos tehát az is, hogy azon forrást, melyből azt meríthetjük, okvetlen ismerünk kell.

De még inkább kiténik ezen szükség, ha meggondoljuk, hogy a humanisticai ismeretek mellé testvérként kifejlődött, s annak ma már épen alapját tevő, s az emberiség anyagi boldogságát előmozdító reálismereteket magokban foglaló újabb tudományágak sem lehetnek mentek a classicai irodalom beléjük gyökerezésétől, annyira, hogy a classicai nyelvek alapos ismerete nélkül, ezeknek ismeretébe sem lehet mélyebben behatolni. — Maga ezen körülmény elegendő okul szolgál arra, hogy mindenki, ki pusztán a tudományok ezen ágai ismeretére kívánna is szert tenni, a classicai nyelveket alaposan megtanulja. — Mindezek felett áll a classicai nyelvek ama neveléstani megbecsülhetlen célja, hogy ezek komoly tanulása nélkül az emberi éles és mély, a tisztán látni s kombinálni képes észet kifejteni, más eszközünk nincsen is.

Ezen ide vetett állítás felett tudom sokan megütöznek, s bizonyos ellenvetéstül szinte hallom, hogy a mathesist hozzák fel, melyről hiszik, hogy az, az emberi gondolkozó ész egyedüli kifejtője. De én még ezen ellenvetéssel szemben sem tágitok állítással. — Megadom én a mathesisnek a magáét, s állítom róla, hogy az az ember értelmi tehetsége kifejtésére nevezetes és nélkülözhetetlen szolgálatot tesz. De többet nem is tulajdonítok neki, miut a menynyire jogosítva van. — A mathesis, bármilyen magasán járjon is az abstractio mezején; e mezejéről mégis mindég lenyulnak azon physikai fonalak, melyek a felemelkedni kezdő értelmi

tehetségnek kiindulási és vezérszálaikat képezik, és azt a tárgyaktól csak kevés időre engedik eltávozni, s újra meg újra visszavezetik azokra. Ennélfogva az értelmet a tárgyi világhoz kötven, a lélek ama képessége kifejtésére, melyet a psychologok, és ezek neveznek, csak közvetve hathat; holott a nyelvtudomány, s azok között a classica nyelvtudomány, a tárgyi világból egyenesen a gondolat világába emelvén fel a lelket, hol az sokszoros combinatióit tisztán abstractio útján készíti, az ész fejtegetése s megerősítésére közvetlenül hat. Mely oknál fogva a nyelvtan, s kiváltképen a classica nyelvtan, a tiszta ész kiképezésének és az egyetemes tudomány egy pontra vezetésének, kiváló, egyedül képző és előkészítő eszköze.

E tárgyról sokkal többet szeretnék mondani, ha nem érezném, hogy hosszabb kitéréssel egy ilyen dolgozat körét hágom által.

Mint hogy azonban a classica nyelvek, ma már meglehetősen rossz hirbe jutottak, s tanulóik úgy szólván unalmassá tétettek — legalább hazánkban így tapasztaljuk; az ujonnan szervezendő gymnasiumoknak főfeladatává kell tenni, hogy ezeknek az említett szükségeken alapuló jó hírét s becsét helyreállítsák s minden igyekezetüket fordítsák arra, hogy szüle és tanítvány mielőbb lássák be, mely szerint ezen nyelvek tanulása, ha a tanítók tanítani tudják, nemcsak nagy nehézséggel nincsen egybekötve, — sőt képesek ezek a lelket előre törekvő ingerre buzdítani; láttassák be, hogy ezek tudása, minden más tantárgy megtanulásában, a tanulóknak nagy segítségére és könnyebbitésére szolgál; értessék meg velek, hogy ezek tudása nélkül az emberi magasabb hivatásnak semmi szolgálatot nem tehetnek.

Hogy pedig a classica nyelv tanulása sikeresen haladhasson elő, a görög nyelv tanítását csak az V. gymnasialis osztályban kell elkezdni.

α) Latinnyelvtan.

A latinnyelvtan tanulását kezdi az I. gymnasialis tanuló. A tanítás első körét képezi a grammatika és a syntaxis gyakorlati uton való megtanulása; a tani-

tás ezen köre végződik a II. gymnasiumban. — A tanítás második főköre a III. és IV gymnasiumba esik, melynek feladata a könnyebb stylusu classicusok olvasása, a latin stylus gyakorlása, a grammatika és syntaxis rendszeres tanítása. — A tanítás harmadik főköre az V.—VIII. gymnasiumban magában foglalja a classicus költők, historicusok és oratorok ismertetését. — Ezek mellett elméletileg és gyakorlatilag tanítandók: a latin *stylistica*, *rhetorica* és a *poësis*; — a római és görög régiségtan és a *mythologia*.

A latin nyelvtan, s a vele kapcsolatban levő segédtanok tanítására nem szükséges többet fordítani hetenként 6, a felsőbb osztályokban 5 óránál. Ez elegendő idő a tárgy megmagyarázása és megértésére, a munkálkodást egyenesen a tanulónak kell elvégezni. — Ha e tárgyból a tanulónak naponként egy órája van, kevésbé válik a dolog reá nézve unalmassá, mintha folyvást gyötrjék vele, más felől inkább kifejti az önmunkásságot, mintha a tanuló folyvást a tanítóra támaszkodik. Emellett a több tudományiránti méltánytalanságot a latin nyelv iránti kedvetlenséget, alig lehet biztosabban felköltetni a tanuló lelkében, mintha a latin tanulására mód nélkül sok időt jelelünk ki, a többi szinte fontos tárgyra pedig e miatt igen keveset.

A latin nyelvtan osztályonként következőleg osztatik fel: a

Gymnasium I. osztálya, hetenként 6 órán tanul egyes szókból mondatokat alkotni, s azokat igyekszik gyorsan kifejezni. Ezen mondatok szerkesztése alatt tanulja meg lassanként a grammatika egyes részeit; a mondatok készítésénél alkalmilag, gyakorlati uton tanulja meg a syntaxis szabályait. — Az egész tanítás *analytica* uton halad elő, s mondattani alapra van fektetve. Főcélte hátalébb a nyelv gyakorlati tanulása, alárendelt cél a grammatika és syntaxis. — A kimondatásban ügyel a tanító a *prosodia* szabályaira, s így szoktatja a gyermeket is.

Ilyen kézikönyv irodalmunkban még nem létező, így igyekezni kell egy ilyennek elkészítésén s kiadá-

sán. Kühner avagy Seidenstücker módszeres könyvei nem ilyenek Addig míg ilyen készül a kifejtett alapon, igyekezzék a latin nyelv tanítója egy ilyen módszert felállítani, s azon módszer szerint tanítani. A

II. osztály hetenként 6 órán a megkezdett uton tovább halad, úgy hogy ezen évben mind a grammatikát, mind a syntaxis főbb szabályait gyakorlatilag bevégezi.

A tanító összeállíttatja a tanulóval a maga erején a rendszeres grammatikát, csupán a rendet mutatván meg neki.

Az erre szolgáló gyakorlások mellett Phaedrus könnyebb meséiből néhányat lefordíttat s könyv nélkül is megtanultat. Ezen mesék rövidék, kellemesek és életbölcsest tartalmazók lévén, a gyermekekben a latin nyelvtanulása iránti kedvet felsekcentik, s látván ők, hogy a bizonyos sikerhez nem nehezen jutnak, az előre törekvésre indíttatnak. — Meg lehet próbáltatni ezen mesék latinul való stylizáltatását is, mely a latin fogalmazást könnyítő és sikeres gyakorlat.

Kézikönyvet a fenebbi utasítás szerint folytatólag kell készíteni. Kézikönyv még Phaedrus meséi. — A

III. osztály hetenként 6 órán tanul:

„Pomponius Mela de situ orbis antiqui“ című könyvből némely helyeket fordítani. Ezt azért, mert nemcsak stylusa könnyű, hanem egyszersmind ó geographiát is tartalmazván, e tárgyban is oktatást nyújt. — Ezután veszi elő „Cornelius Nepos de vita excellentium Imperatorum,“ s válogatva fordítja a tanító a kitünőbb férfiakat. Ugyan csak ezek közül némelyeket könyv nélkül is megtanulnak.

Könyv nélkül megtanulják még a Phaedrus I. és II. könyvében levő meséket.

A grammatikát ismétlik. A syntaxis szabályait rendszerbe szedve áttanulják.

Stylust irnak, magyarból latinra fordítanak valamely könnyebb historiát.

Kézi könyvek. Pomponius M. De situ orbis & Cornelius N. — Phaedri fabulae.

IV. osztály tanul hetenként 6 órán. Fordítja J. Caesar de bello gallico című könyvét. Caesar némely beszédeit megtanulja könyv nélkül. Phaedrus meséiből könyv nélkül megtanulja a III.—V. könyvet.

Tanulja a latin stylistikát elméletileg olyanformán, mint az Hasse de stylo latino Budai Ézsaiás kiadása szerint latinul meg van írva. Azonban ezt át kell fordítani magyarra, feladat belőle ez évben. De stylo generaliter. Ex parte speciali styli latini, de oratione recta seu grammatica.

E mellett megtanulják a „syntaxis ornata“-t.

Latin stylust irnak, magyarból latinra fordítanak valamely historiai munkát.

A római régiségtanból megtanulják röviden a rómaiak polgári és katonai dolgait.

Kézikönyvek: Commentarii J. Caesaris de bello gallico. Phaedri fabulae. A többi kézirat.

V. osztály tanul hetenként 5 órán. Fordítja Livius historia Antiqua. Ovidius Metamorphoseon etc. — Ez utóbbit könyv nélkül is megtanulja.

Stylust irnak. Magyarból latinra fordítanak.

A latin stylistica elméleti részéből tanulnak: „De elegantia et de ornatu styli latini.

A római régiségtanból tanulják a rómaiak vallásos és házi dolgait.

Ovid olvasása alkalmával gyakorlatilag tanulják a latin prosodiát.

Dolgoznak magyar és latin chriákat.

Kézikönyvek az említett classicusok.

VI. osztály hetenként 5 órán tanul. Fordítja Salustius. Cicero oratióiból: „Oratio in Catilinam, ezt megtanulják könyv nélkül is. Virgil bucoliconjából vagy georgiconjából fordítanak és könyv nélkül is tanulnak.

A prosodiát rendszeresen tanulják, oly formán mint az a Molnár grammatikában meg van írva.

A római és görög mythológiát szinte rendszeresen tanulják Kis János kézikönyve szerint.

Latin chriákat és verseket próbálnak írni, mindenestre magyarból latinra fordítanak.

Kézikönyveik, a melyek tantárgyul ki vannak jelölve.

VII. osztály tanul hetenként 6 órán. Fordítja Cicero orátióiból a szebbeket. Virgil Aeneiséből legalább a II. könyvet s könyv nélkül mindenikből is tanulnak. Horatiusból egy pár ódát könyv nélkül tanulnak.

A prosodiát és a mythológiát ismétlik.

Verseket és chriákat készítenek latinul, mivel a magyar nyelvtanító ugyanezekben gyakorolja magyar nyelven. Magyarból latinra fordítanak.

Kézikönyveik ki vannak jelölve.

VIII. osztály tanul hetenként 6 órán. Fordítja Tacitus historiáját. Horatius szebb ódáit, melyeket könyv nélkül is megtanul; fordít Horatius satyráiból epistolái- és de arte poëticájából.

Verseket és orátiókat készítenek.

Magyarból latinra fordítanak.

β) Görög nyelvtan.

A főnebb előadott okoknál fogva a görög nyelvet az V. gymnasiumban kell kezdeni. Épen olyan tanítási módszerrel kell elkezdni s előhaladni benne, mint a latin nyelvről elő van adva, hogy így a már ekkorra a latin nyelvben megerősödött tanuló sebesen haladjasson előre.

A görög nyelv eleme tanítása az V., VI. gymnasiumba esik. Az irodalma pedig a VII. és VIII. osztálybau ismertetendő.

A görög nyelvtan osztályonként következőleg osztatik fel:

A gymnasium V. osztálya tanul hetenként 5 órán. Mondatokat alkot a megismert szókból, a grammatikát lassanként ezekből tanulja meg s végül állítja rendszerbe grammatikai ismeretét. — Fordítanak magyarból görögre s megfordítva.

Ezen elv szerint kell kézikönyvet szerkeszteni. A VI. osztály tanul hetenként 6 órán. — A megkez-

dett tanulási módszer szerint haladván előre, bevégez a grammatikát és syntaxist.

Olvasni kezdi Xenophon Anabasisát.

A görög régiségtanból tanulnak röviden, a görögök polgári és katonai dolgairól.

VII. osztály hetenként 6 órán, fordítja Homerus Odysseusát, Herodot historiáját. — Homér szebb helyeit megtanulja könyv nélkül is.

A grammatikát és syntaxist ismétli.

A görög régiségtanból tanul a görögök vallási és házi dolgairól.

VIII. osztály hetenként 5 órán tanul. Fordítja Homerus Iliását. Demosthenes oratióit. Homerus szebb helyeiből könyv nélkül is tanul.

A grammatikát és syntaxist a fordítás alatt folytonos evidentiában tartja.

b) Realiák.

a) Menynyiségtan (Mathesis.)

A menynyiségtan tanításával szoros kapcsolatban s karöltve járnak a természettan (physica) és a rajzolás-tan. A természettan azért, mivel minden természettani kérdés, egy-egy menynyiségtni gyakorlati feladat egyszerűsre mind. Midőn tehát a menynyiségtnra alább hetenként 3 óra van kitűzve, a természettanra pedig hetenként 2 óra, ezen 5 órát együtt a menynyiségtn gyakorlására rendeltetettnek kell tekinteni. — A rajzolás-tan pedig azért van a menynyiségtnnal kapcsolatban, mivel mind a mértan mind a természettan feladatai rajzzal lévén kiábrázolhatók, a rajzolás tudása nélkül sem egyiket sem másikat megérteni nem lehet. De ide tartozik a rajzolás nemcsak úgy, mint e két tudomány segédeszköze, hanem úgy is mint tudomány, mivel a rajzolási művészetben mathematicai ismeret nélkül biztosan egy lépést sem lehet tenni előre.

Mindamellett, hogy a rajzolás-tant az aestheticumokhoz számítjuk, a mathematicumok mellett fogjuk előadni.

A menynyiségtnau számtani részének tanítása az elemi iskola első osztályában kezdődik, első köre a négy alapművelet és a törtek tanításával a IV. elemi osztály-

ban végződik. — Második köre az I.—IV. gymnasiumi osztályokba esik s magában foglalja az ismételt de szélesbített számtani 4 alapszámvetést, mindkétféle törteket, az algebra elemeit, a mértan szemléleti (rajzolás által való) tanítását. — A tanítás harmadik főkörét az V.—VIII. gymnasiumi osztályok fogják fel s áll ez algebra, geometria, trigonometria, mathematica geographia és az astronomia tudományos módszerű tanításában.

A menyyniség tan osztaíyonként következöleg osztatik fel:

Az elemi iskola I. osztályában hetenként 4 órán, tanulnak a tárgyakon szemléletileg számolni, s előhaladnak észben (roszul mondva fejben) és írva a 20-ig.

A tanító kezébe adandó vezérkönyvtől „Kisdedek számvetése“ Kolozsvárt. A

II. elemi osztály, hetenként tanul 5 órán, a múlt évben megkezdett módszer szerint és alapra észbeli és írásbeli számvetéssel haladnak elő a 100-ig. E mellett az iskolán kívül feladatokat dolgoznak Számító Socratesből.

A tanító vezérkönyvtől Számító Socrateset használja, de mintbogy ennek elsőbb szakaszai gyakran átugranak a 100-on; válassza ki azon példákat, melyek a 100-on alul járnak; továbbá Számító Socrates csupán az észbeli számvetésre nyújt utasítást a tanítónak, tehát az írásbeli számvetést önmaga gondolata szerint gyakorolja ugyanolyanféle számtani feladatok íratásán, mint a milyeneket Számító Socrates szerint észben megfejtettek. — A

III. elemi osztály hetenként 4 órán folytatja a megkezdett munkát s legalább a négy alapszámvetést mind az észbeli mind az írásbeli számvetésben megtanulja, s mindkét nemben könnynyüséget szerez. — A tanuló szó- és írásbeli feladatokat kap az otthon való kidolgozásra, melyre igen alkalmas a Számító Socrates.

A tanító Számító Socrates mellett maga számára használhatja Szász Károly Mocnik fordítását, kihagyván még most a számítási rövidítéseket. — A

IV. elemi osztály tanul hetenként 4 órán. Rendszeresen megtanulja a számok algorithmusait, s legalább

a közönséges törtéket. Sok rendbeli példákat dolgoz fel mind észben mind írásban, hogy a számvetésben a legnagyobb könnyűséget szerezzze meg.

Vezérkönyve a tanulónak mint fennebb. — A

Gymnasium I. osztályában hetenként 3 órán tanulják a számtanból a négy alap-műveletet a rövidítésekkel, a közönséges és a tizedes törtéket. A fanító oda törekszik, hogy a tanuló a gyakorlatilag megtanult műveletek szabályait szóval s így elméletileg is képes legyen előadni.

A mértanból tanulják az egyenes vonalú ábrák rajzolását.

A tanító számtanra használja *Szász Mocnik* I. folyamát, a mértanra *Nigris Elemente der Geometrie etc.* A II. osztály hetenként 3 órán tanulja

A számtanból a viszonyok, arányok, hármas szabály, pénz és mértékek ismeretét.

A mértanból folytatja az egyenes vonalú ábrák rajzolását a háromszög, négyszög- és sok szögről, ezeknek területei kiszámításáról.

Kézikönyveik *Szász Károly Mocnik* fordítása második folyama. A tanító kezében *Nigris Elemente der Geometrie*.

III. osztály hetenként 3 órán — számtani feladatokat dolgozik, hogy a számítási gyorsaságot állandóan megtartsák. — Az algebrából megtanulják a négy alapműveletet, hatványozást és gyökvonást, a permutatio és combinatio alapvonalait. — A mértanból tanul a körről, végül kiszámítván annak területét is.

Kézikönyveik *Szász Károly, Mocnik* 3. folyama, Brassai algebrai feladatai feldolgozás végett. — A mértanra *Mocnik, Szabóki* 3. folyama, hagyván annak demonstratioit a felsőbb osztályokra.

IV. osztály hetenként 3 órán tanulja a számtanból az összetett viszonyokat, arányokat, láncszámítást, a társaság-elegyítés szabályait. — Az algebrából az egy ismeretlenű egyenleteket. A mértanból tanulnak tömörtani (stereometriai) feladatokat rajzolás- és számítással.

Kézikönyveik Mocnik, Szász Károly negyedik folyama, Brassai algebrai gyakorlat-könyve példáit dolgozzák. A mértanra Mocnik, Szabóki negyedik folyama. — A tanító egyenletekre használhatja Meyer Hirsch példa-gyűjteményét.

V. osztály hetenként 3 órán tanulja a számtanból, a számok tizedes rendszerét, a negatív számoknak az alapszámvetésből való lehozatalát, az irrationalis számok- és a törtekről. Az algebrából a 4 speciest, a számok oszthatóságát, a törtekről és az arányokról. — A mértanból a vonal és a tér mérését.

A tanító kezébe vezérkönyvtől ajánlandó Euclides és M. Hirsch példa-gyűjteménye. — A tanuló kezébe Mocnik Arenstein fordítása, Brassai algebrai gyakorlat-könyve.

VI. osztály tanulja hetenként 3 órán a számtanból a hatványozást, gyökvonást, logaritmusokat alkalmazva a kamatok kamatai kiszámítására, az arányokról. Az algebrából a több ismeretlenű egyenleteket; a hatványvetési alapot alkalmazva a monom- és polynomokra; az algebrai kifejezések reductióját. A mértanból a trigonometria planat- és a stereometriát.

Kirándulásokat tesz asztallal és sextanssal való mérésekre.

Kézikönyvek a fentebbiek folytatásai. August Logarithm. táblái.

VII. osztály hetenként 3 órán a számtanból az eddigiek ismétlése- és gyakorlására feladatokat old fel. Az algebrából az első foku határozatlan egyenleteket, az egyismeretlenű quadratica aequatiokat, a progressio-, combinatio- és binomtant. — A mértanból, az algebrának, nevezetesen a quadratica aequationak a mértanra való alkalmazását, az analytica geometriát, a kupszelettant (conica sectio), a trigonometria sphaerikát.

Kirándulásokat tesznek gyakorlati mérésekre. — Kézikönyveik a fentebb említettek folytatásai.

VIII. osztály hetenként 3 órán tanulja a mathematica geographiát, az astronomiát. A földabrosz és a földgömb készítéséhez megkívántató projectio tudományát.

A mult évi feladatot közben ismétli.

b) *Természettan (Physica).*

A természettan tanításában lépést kell tartani a mennyiségtan tanításával, úgy hogy a természettan a mathesisnek kiegészítő gyakorlati részéül szolgáljon. Tanításának első köre a II.—IV. elemi osztályokba esik, a holott is a tanuló gyakorlati kísérletek nyomán természettani előfogalmakat nyer. A tanítás második köre esik az I.—IV. gymnasiumba, áll itt is gyakorlati kísérletekből és physical példák számtani uton való feloldásából. — A harmadik köre esik az V.—VIII. gymnasiumba, a holott is a mathesis tanításával szoros lépést tartva, egészen tudományos alakot nyer.

A természettan osztályonként következőleg osztatik fel: az elemiiskola II. osztályában hetenként 2 órán tanít a tanító a gyermek előtt már a természetből ismeretes legtüneményekről, de ezeket kicsinyben kísérlet utján szemlélteti is.

A tanító kezében vezérkönyv Crüger elemiiskolák számára írott természettana, melyet magyarul is lefordított Orbán miskolci tanár.

III. elemi osztály hetenként 2 órán folytatja a megkezdett természettani alap s előfogalmakat a nevezett könyvecske nyomán.

IV. elemi osztály hetenként két órán kísérletek utján egészen átgyakorolja a természettant, olyan terjedelem és módszer szerint, mint az Crüger munkácskájában megvan. A

Gymnasium I. osztálya hetenként 2 órán számtani feladatokat dolgozik a testek általános tulajdonságaira, a tömötség-, rugalmasság-, a víz- és légnyomásra. — Az ide vonatkozó kísérleteket ismétlik. A

Tanító vezérkönyvül használja Crüger „Die Schule der Physik“ című művét. A

II. osztály hetenként 2 órán tanul gyakorlati mutatványok utján az electricitas és a magnetismus jelenségeiről.

A tanító vezérkönyve, mint fenebb.

III. osztály hetenként 2 órán tanul az erőkről. Fel-

adatokat dolgozik az egyenletes, a gyorsított és lassított haladásról; a vonzás és esés törvényeire; az erő- és munkamérésekre.

Ilyen példákat gyűjtsön össze a tanító.

IV. osztály hetenként 2 órán feladatokat dolgozik a hullámtanra alkalmazott hang- és világosságtanra.

V. osztály hetenként 2 órán tudományos alakba foglalt feladatokat old fel a testek egyensulya és haladásáról a szilárd- és hig-testekre nézve. Melyek közben az idevonatkozó kísérleteket megmutatja a tanító.

VI. osztály hetenként 2 órán tanul a hullám-, hang- és világosságtanról; az electricitas- és a magnetismusról.

VII. osztály hetenként 2 órán tanul géptant részletesen és legtüneménytant.

VIII. osztály hetenként 2 órán ismétli a hullám-, hang-, világosság-, melegség- és géptant.

Áttekinti a természettant általánosan.

Az V.—VIII. gymnasiumban a természettan tanítása egészen matematikai alapon nyugszik.

A tanító használhatja Eisenlohr és Müller Physicait. —

c) *Rajzolásban.*

Hazánkban, hol a művészet és ipar még csak most kezd ébredezni, a rajzolás tanítását iskoláinkban még most is felesleges vagy épen mellékes tantárgynak tartják és tekintik; pedig ha meggondoljuk, hogy ezen tanulmány az ízlés nemesítése, a testi és szellemi ügyesség mivelése, s általában a hasznos képzettségre mily nagy befolyást gyakorol; ha továbbá fel bírjuk fogni, hogy az ipari, a mérnöki pályára lépő ifju ezen tudomány tudása nélkül semmire sem boldogulhat: el kell ismernünk, hogy itt az idő, melyben a rajzolás tanításának általánossá tételén minden erővel törekednünk, s azt alaposan tanítanunk kell.

A rajzolásban aetheticai tanulmány; de mint fentebb is érintve volt, ez a menysiség- és természettan kiegészítő és felvilágosító része, épen azért ezen tantárgyak mellé kívánom sorozni, egyszersmind úgy osz-

tom be, hogy e két tanulmány előhaladásával folytonosan lépést tartson s mintegy támaszkodjék azokra.

A rajzolás tanítója eleinte inkább gyakorlati uton halad elő, lassankint azonban átmegy a gyakorlat mellett a rajzolás elméleti terére is, s azt végül tudomány-nyá fejtí ki

A rajzolóstanítóknak a mennyiség- és természet- tan tanára mindenben kezére dolgozik, hogy annak elméletét, mit a rajztanító, — ki a gyakorlatra több súlyt kénytelen fektetni, mint az elméletre, — kisebb körre szorít, a mennyiség- tan tanára egészen átértesse a tanulóval.

A rajzolóstan három főkörre van osztva. Első főkörre esik a II.—IV. elemiiskolába, a holott is a tanítvány a rajzolás elemeibe alaktani magyarázatokkal kísért gyakorlatok által vezetetik be. A tanítás második főkörre esik az I.—V. gymnasiumba, és magában foglalja a szabad kézzel való rajzolóást, s a mütáni rajzolás kezdetét. A harmadik főkörre van a VI.—VIII. gymnasiumban, s tartalmazza a mütáni rajzolás tudományos részét.

A rajzolóstan osztályonként következőleg osztatik fel :

Az elemiiskola II. osztálya hetenként 2 órán egyenes vonalok rajzolásával, szem- és kézgyakorlatokkal foglalkozik, s ugyanilyeneket másol is.

A tanító vezérkönyvei Franke és Hippus munkái.

III. elemi osztály hetenként 2 órán tanulja az elemi rajzolóást természet után egyenes és görbe vonalokkal, a tanultak nyomán kezd képzelete után egyszerű tárgyak rajzait készíteni (feltalálás).

A tanító vezérkönyvei a fentebbiek.

IV. elemi osztály hetenként 2 órán gyakorolja magát folytatólag az elemi rajzolásban, — valamint természet után, úgy a feltalálásban. Felfogásához mért mintákról másol is.

Vezérkönyvek a fentebbiek. A

Gymnasium I. osztálya hetenként 2 órán a szabad kézzel való rajzolás a természet és feltalálás után pró-

bál házakat, növényeket s állatokat rajzolni, ilyeneket mintákról másol is.

II. osztály hetenként 2 órán a fentebbiek folytatása mellett, a kitűnőbbek megkísérik természet-, vagy gypsalakok után az emberi test részeit, az egyszerűbb ornamentumokat rajzolni, próbálnak ilyeneket feltalálás útján is alkotni, valamint mintákról is másolnak.

III. osztály hetenként 3 órán a múlt évben megkezdett feladatokat a kitűzött módszer szerint folytatják gyakorolja s előbb viszi.

IV. osztály hetenként 3 órán a múlt éveket folytatja s a szabad kézzel való rajzot bevégezi; a lineari-rajz elemeit megkezdi.

V. osztály hetenként 3 órán a linearis rajzból a geometriai rajz elemeit bevégezi. E mellett ornamentumokat és stereometriai alakokat másol.

VI. osztály hetenként 3 órán tanulja az előterjesztő (darstellende) geometriából a projectio és constructio tudományát.

VII. osztály folytatja hetenként 3 órán a constructiót, tanulja az árnyéktant és a perspectivát.

VIII. osztály hetenként 3 órán tanul gép- és épületrajzolás, s az épület részeihez való anyagok és költségek kiszámítását.

d) Természetráajz.

A természetrajz szorosán véve az állat- növény- és ásványtant foglalja magában; azonban én, mint a természetrajz szélesebb köréhez tartozó tantárgyat, a geológiát is ide számítom. A természetrajz tanítása kezdődik a III. elemi osztályban s négy főkörre oszlik. A tanítás első köre a III. és IV. elemi osztályban, egyes természeti tárgyak ismertetését foglalja magában s elvezérli a tanulót a tárgyak helyes felismerésére, s azok megismert bélyegei helyes felfogása s előadására. A tanítás második köre esik az I. és II. gymnásiumi osztályba s e körben megismerkedik a tanuló a „faj“ és a „nem“ helyes fogalmával. A tanítás harmadik köre a III. és IV. gymnasiumba jut s magában foglalja a rend-

szer elemeibe való bevezetést. A tanítás negyedik körét az V. és VI. gymnasiumba kell tenni, melynek feladata, hogy az eddigi úton szerzett természetrajzi ismereteket tudományos rendszerbe szedje s állítsa össze a tanuló, a rendszerezéshez csatolván, mint hozzátartozó s kiegészítő részt, a természetrajz természettanát is, a milyenek: az élő természetre tartozó életmű- és ölettan, továbbá az élettelen természetre tartozó kristálytan, a geognosia és geologia.

A természetrajz tanmódszere egészen gyakorlati vagy is szemléleti. Miután minden tárgyat a tanuló maga vizsgál meg; ezen tantárgy megtanulása nem kerül annyi erejébe, mint ha a könyv holt betűiből, habár rajzok segítségével is, kellene tanulni.

A természetrajz osztályonként következőleg osztatik fel: A

III. elemi osztály tanul hetenként 4 órán, nevezetesen.

Állattant egész éven át hetenként 1 órán. A tanító válogat egyes gerinces állatok olyan typicus repraesentansait, melyeknek ismerete későbbben az állattan rendszere tudománya alapjául szolgáljon.

Az ásványtant a téli félévben hetenként 2 órán szinte a rendszert repraesentáló typicus ásványpéldányok vizsgáltatása útján tanítja. Növénytant a nyári félévben hetenként 2 órán, hasonló modorban.

A tanító vezérkönyvei Lüben Methodische Anweisung in dem Unterricht der Thierkunde. Gönczy, vezérkönyv a növénytan tanítása s tanulásában. Ásványtanban ilyen nem létezik, hanem gyermekek számára írott ilyen menetűt Lüben, Leitfaden in der Naturgeschichte I.—IV. folyam. Ezt a tanító, míg magyarul ilyen készít valaki, használhatja.

IV. elemi osztály tanul hetenként 4 órán:

Az állattanból egész éven át hetenként 2 órán a gerinctelenek repraesentansait;

Ásványtanból téli félévben hetenként 2 órán ismétli s folytatja a múlt éveket;

Növénytanból nyári félévben hetenként 2 órán

szélesbíti a tanuló multévi ismeretét, hozzáadja, mint egy összegyűjteti a tanító az eddig megismert növényekről elvonva a növényéletmű- és némi élettant.

A tanító vezérkönyvei azok, melyek fennebb említve voltak.

A tanuló a megismert tárgyakat odahaza képzelete után leírni tanulja. — A

Gymnasium I. osztálya tanul hetenként 4 órán.

Állattant egész éven át hetenként 2 órán. Az eddig megismert egyes gerincesek fajai bélyegeit egymással egybeveti s egymástól megkülönbözteti, a melyből két fajt nem ismer, ezen cél elérhetése tekintetéből ilyet tanul; s a faji bélyegek ily móddal való ismerete útján megérti a nemi fogalmat is.

Ásványtant tanul téli félévben hetenként 2 órán, a már megismert ásványdarabokat olyanok ismeretével szaporítja, melyeken előtte még ismeretlen kristályalakokat szemlélhet; az eddig megismert kristályalakokat s általában az ásványok bélyegét is kezdi rendbe állogatni. —

Növénytant nyári félévben hetenként 2 órán tanul s törekszik ebben a faj és nemi fogalom megértésére, mint az Gönczy növénytana II. folyamában meg van írva. Az életmű- és élettant ismétli.

A tanító vezérkönyvei a fenebbiek s maradnak ezek mind végig.

A tanulót a tárgyaknak nemcsak előbeszélésére, hanem fogalmazására is kell folyvást szoktatni.

II. osztály hetenként 4 órán.

Állattanból egész éven át hetenként 2 órán a gerincteleneknek egy nem alá tartozó fajait egybeveti s itt is a faji és a nemi fogalom felfogásában szeréz további gyakorlatot.

Ásványtanból téli félévben hetenként 2 órán a multéviakat ismétlik, a kristályalakokat rendszer nélkül ismerni tanulják.

Növénytanból nyári félévben hetenként 2 órán, a multéviakat ismétlik, előtök ismeretlen növényeket keresnek s a Linné rendszerét kezdik összeállítani.

III. osztály hetenként 4 órán.

Állattanból egész éven át hetenként 2 órán, az ismeretes gerinceseket kezdik rendszerbe szedni, s az előttök ismeretesekekhez hasonló állatokat, próbálják determinálni. Életműtani ismereteiket gyarapítják, s rendezik.

Ásványtanból téli félévben hetenként 2 órán, az eddig megismertetett ásványokat ismétlik; a kristályalakokat tengely-rendszer szerint szedik rendbe.

Növénytanból nyári félévben hetenként 2 órán, a Linné rendszere és a dichotomethodicus könyvek szerint próbálgatnak determinálni, növénytani kirándulásokat tesznek, s növényeket gyűjtenek szárasztás végett. —

Vezérkönyvek a fennebbiek. Determináló könyvek, addig míg ilyenek magyarul jelennének meg, Cürries's „Anleitung die wild wachsenden Pflanzen durch eigene Untersuchung zu bestimmen“ című német könyv 8-dik és 9-dik kiadása. Ez utolsóban a dichotomethodus egyeztetve van Linné rendszerével. Állattanra Leunis „Naturgeschichte der drei Reiche.“

IV. osztály hetenként 4 órán.

Állattanból egész éven át hetenként 2 órán, az ismeretes gerincteleneket rendszerbe állítják, s az ismeretesekekhez hasonlókat próbálgatják determinálni.

Ásványtanból téli félévben hetenként 2 órán, az ismert ásványokat „Nauman's Mineralogie“ című könyve szerint rendbe szedik, mint a melyben a legegyszerűbb egyes rendszer szerint vannak az ásványok rendezve.

Növénytanból nyári félévben hetenként 2 órán a fenemiltett módon determinálnak, s egyszersmind, mint Cürriében láthatni, a természetes rendszerre szükséges előismereteket megszerzik.

Vezér- és kézikönyvek mint fennebb.

V. osztály hetenként 4 órán.

Állattanból egész éven át hetenként 2 órán tanulják a gerincesek rendszerét tudományos alakban, hozzácsatolván ehhez ezen állatok anatómiáját, physiolo-

giáját s a velek szoros kapcsolatban álló palaeontologicus emlősöket.

Ásványtanból téli félévben hetenként 2 órán, a kristályok rendszerét, az alakok egymásból való lehozatalát, az alakok betűkkel való jegyzésének ismeretét, olyan egyszerű módon, mint az Nauman Mineralogiájában van. — E mellett „Tafeln zur Bestimmung der Mineralien von Franz v. Kobell“ című könyvecske segítségével s utasítása szerint próbálgatják az előttök ismeretlen ásványokat determinálni.

Növénytanból nyári félévben hetenként 2 órán tanulják a növények természetes rendszerét, Gönczy növénytana III. folyama szerint; próbálgatnak determinálni Cürrie, de kivált Koch „Taschenbuch der deutschen schweizer Flora“ szerint. *).

VI. osztály hetenként 4 órán.

Állattanból egész éven át hetenként 2 órán, a gerinctelenek rendszerét építik fel, összekötvén ezt ezeknek anatómiája, physiologiájával, s főleg bele olvasztván az idetartozó palaeontologicus állatokat.

Geologia téli félévben hetenként 2 órán, mint a mely az ásványtannak befejezésére mellőzhetetlenül szükséges.

Növénytanból nyári félévben hetenként 2 órán, a növények anatómiája, chemiája és physiologiája, ezekkel kapcsolatban a palaeontologicus növények. Gönczy növ. IV. folyama szerint.

Az állat- és növénytanban tanult palaeozoológiát és (palaeophytomiát össze kell kapcsolni a geologia tanításával, lehet azt tenni mindamellet is, hogy a palaeophytomia a geologia előadása után való nyárra van kitűzve.

*) Ohajtandó volna, hogy a Brassai és Kovács Gy. e nemű kész műve mielőbb megjelenjék. Tudományos irodalmunk rettenetes hiányt szenved az efféle művek nem léte miatt. Annak pedig oka a közönség ilyenemű könyvek iránti részvéltlensége.

e) Vegytan (chemia).

Ezen tudományt a VII. és VIII. osztálybelieknek azon órákban kell tanítani, melyek a VI. osztályban bevégezett természettan tanítására voltak szentelve; tanítása kísérletek útján haladván, a tanulót kellemesen s minden megerőltetés nélkül lehet belevezetni.

A vegytan az említett két osztályban következőleg osztatik fel:

VII. osztály hetenként 4 órán tanulja az életműtlen testek általános vegytanát, a galvanismus és a fénytalan alapján.

A tanuló kézikönyve lehet Nendtvich Regnault után készített magyar vegytana.

VIII. osztály hetenként 4 órán tanulja az életműves testek általános vegytanát, és determinálni tanul qualitativ analysisek útján.

f) Földrajz (geographia)

A földrajzot, mint önálló tudományt sem régebben nem tanították, sem mai időben nem tanítják iskoláinkban. Mai időben elégnek tartják, ha a gymnasium első osztályában egy átfutó folyamat tartanak a tájékozási földrajzból, s azután e tant hozzácsapják a történelem tanításához. Igaz, hogy a földrajz az események folyása, áttekintése s megérthetésére szolgáló vezérfonal; de az ezen célra szolgáló földrajz nem egyéb tájékozási, helyi (topographiai) s a kort leíró történetek szolgáltatában álló segédtudománynál.

A földrajz magában véve önálló tudomány s mint ilyen, az ember szellemi mivelődése s miveltségére nézve mellőzhetlen. Ez ismerteti meg a földet mint égi testet; ez világosít fel bennünket a föld színén valaminta légkörben mutatkozó tünemények, változatok s alakzatokkal; ez állítja elébünk a föld felületén találtató, termő s lakó lények elterjedését; ennek tudása által költjük össze magunkat a föld egyéb részein létező emberekkel; szóval a földrajz mint önálló tudomány nemcsak historiai, hanem tudományos általános mivelődésünkre szorosan megkívántató tudomány. De ha a földrajzot úgy tekintjük is, mint egyik tanítástani segédeszközt, lehe-

tetlen ezen tantárgyat a tanítás köréből csak amugy könnyeden kiszorítanunk s a historia tanításához csapnunk. Ugyanis ezen tantárgy az, melynek ölébe minden tantárgy, mint folyók a tengerbe, egybefoly, mely a különszakú, kiváltképen természeti tantárgyaknak, felelevenítő s ismételő, s újból egybefoglaló réve.

Ezen tantervbe ennélfogva a földrajz, úgy is mint önálló tudomány, fel van véve, s tanítása négy főkörrre van osztva. Tanításának első főköre esik az elemi iskolába, még pedig az I. és II. elemi tanuló tisztán földrajzi előfogalmakkal foglalkozik, a III. és IV. elemi osztály e tant olyan terjedelemben tanulja, hogy világánál magát mind a földön, mind a világban tájékozni tudja. A tanítás második főköre esik az I.—IV. gymnasiumba, felfogja s bevégezi a föld általános rajzát, terjedelmesebben mint az első körre számítva volt. Párhuzamban tartja az új földrajz ismeretével az ó földrajzot, hogy így egyiket a másikkal combinatióban vezetvén, nemcsak tanulása s tudása sikerét, hanem a római classicusok megértését is biztosítsa és egyuttal a historia-tanító kezére is dolgozzék. A tanítás harmadik főköre az V.—VI. gymnasiumba, magában foglalja a földrajz tudományos tanítását. — A tanítás negyedik főköre a VII.—VIII. gymnasium számára van hagyva, melyben a tanuló a míveltebb népek és országok, kiváltképen pedig az austriai birodalom és hazánk statisticája, az általános népismerettel nemzeti, nyelvi, vallási elterjedés, népjellem, szokások, viselet ismergetésével foglalkozik. —

A tanítás sikeressé tételére hálózatokba földabroszokat is rajzolnak. Az alkalmazott mathesis tanulását pedig a VIII. osztályban a földabrosz és földgömb tudományos projectiója tanulásával végezik.

A földrajz osztályonként következőleg osztatik fel: az

Elemi iskola I. osztálya hetenként 2 órán tanul földrajzi előfogalmakat. A ház vagy iskola falain, udvaron, kerítésen megtanulja a tér és határ fogalmát. Megismeri a világtájakat s tanulja magát tájékozni a szobá-

ban, udvaron, falun vagy városban. Fogalmat szerez arról, hogy valamely tért le lehet rajzolni s így megérti a mappát. Megtanulja a falut, várost, megyét, kerületet, országot felfogni. S miután így analytical úton haladva, tudja magát Magyarországon tájékozni, syntheticai úton fogja fel az egész hazát, természetesen annak csak általános körrajzát. Így átmegy nagy körrajzokban a földgömb ismeretére is, hogy így mindjárt az első évben a földről, habár kicsiny mértékben is, de egészded fogalma legyen,

Böhm és Faklféle magyar földgömböt lehet szerezni elég olcsón, Pesten Ráth Mórnál.

A tanító csupán a földabroszról és a földgömről szemléltetve tanít.

II. elemi osztály, hetenként 2 órán tanulja Magyarországot és az austriai birodalom általános átnézetét; ezután a múlt évben megkezdett földrajzi nagy körrajzokat a földgömbön ismétli s bővíti.

A tanító mindenkor csak szemléltetve tanít.

III. elemi osztály hetenként 2 órán tanulja Magyarországot és az austriai birodalom részletesebb és Európa általános földrajzát. A földgömbön ismét áttekinthető az egész föld felületeit.

A tanítási módszer a fennebbi.

IV. elemi osztály hetenként 2 órán tanulja a föld Ázsia, Afrika, Amerika és Ausztrália részét. Magyarországot s Európát ismétli. Az eddig tanultak nyomán a föld *physica* és *mathematica geographiáját* röviden összeállítja.

A tanítási módszer a fennebbi.

A gymnasium I. osztálya hetenként 2 órán tanulja a föld *physicai* és *mathematicai* rajzát, Magyarországot politikai rajzát részletezve.

Magyarország földabroszát lerajzolja.

A tanító segédeszköze Sydow földabrosza, a tanuló a tanítás alatt jegyzeteket készít. A tanító a *physica* és *mathematica geographiához* vezérfonalul használhatja Voigt földrajzát.

II. osztály hetenként 2 órán tanulja az austriai bi-

rodalom részleteit, Európa politica geographiáját, összekötve Európa általános ó földrajzával.

Európa földabrosztát lerajzolják.

A Sydow és Holle földabroszairól kell tanítani, a tanuló jegyzeteket készít s a szerint ismételi.

III. osztály hetenként 2 órán tanulja Ázsia, Afrika Amerika és Australia politikai földrajzát, ezt is összekötve Ázsia, Afrika általános ó földrajzával, Graecia antiqua geographiáját különösen, mivel Cornelius Nepos megértésére szükséges.

Planiglobiumot rajzolnak. A tanítási módszer ugyanaz, mint fennebb.

IV. osztály hetenként 2 órán minden eddig tanult földrajzot ismételi; e mellett megtanulja Italia és Gallia antiqua geographiáját.

Lerajzolja Graecia, Italia és Gallia földabroszait.

A tanítási módszer mint fennebb. Sydow és Holle földabroszai mellett az ó geographia tanítására lehet használni ugyancsak Holle által kiadott ó geographiai fali abroszokat.

V. osztály hetenként 2 órán tanul a föld felületéről physical tekintetben, némi meteorológiát. Az egész tanítás tudományos szintűt, s oly modorban foly, mint az Blanc Diesterweg által kiadott nagy munkájában van, de természetesen a lehető rövidre vonva.

Európa és Ázsia földrajzát az ó földrajzzal összekötve ismétli.

A tanítási segédeszközök és a módszer ugyanaz, mint fennebb említve volt. A tanító igen jól használhatja a „Földrajzi tanítások“ című könyvet is.

VI. osztály hetenként 2 órán tanulja a föld mathematicai földrajzát. Blanc Diesterweg geographiai nagy műve kivonata szerint.

Ismétli Afrika, Amerika és Ausztrália földrajzát.

VII. osztály hetenként 2 órán tanulja az ismeretesebb s miveltebb népek és országok általános, az austriai birodalom és hazánk különös statisticáját, amazokéval egybevetve.

Ilyen rövid kézikönyvet készít a tanító.

VIII. osztály hetenként 2 órán tanul az ó, közép- és újkori népek általános ismeretéről. Megismergeti a nemzetek nyelv és vallás szerinti elterjedését, azoknak fel-
tűnőbb szokásai, jelleme és viseletével egybekötve.

c) Aestheticumok.

a) Rajzolás. Tanítási rende és módja a mathematicumok mellett elő volt adva.

b) Éneklés. Tanítás és a zenetanítás.

Azt, hogy minden protestánsnak énekelni kell tudni, felemlíteni is felesleges. Éneklés tudása nélkül protestáns cultusunkban nem vehetne épületes részt senki. Ennélfogva mind az elemi, mind a gymnasiumi növendékeknek egyaránt tökéletesen kell tudni templomi énekeinket, ezek mellett szívet nemesítő, lelket emelő nemzeti dalainkat könnyen, szabatosan énekelni hazafiúi kötelességök. Mindkét irányban oda kell tehát iskoláinknak törekedni, hogy az elemiiskolás tanulók hal-
lás, a gymnasiumi növendékek pedig a kóták segítségével nemcsak egy, hanem több hangon, hangzatosan tudjanak énekelni.

Az éneklés tanításában következőleg lehet egyszerű úton eljárni. Az elemi osztályok külön-külön, osztályaik tanítóitól tanulják a könnyebb templomi énekeket. A gymnasium 2—4 osztálya az erre rendelt külön énektanártól együtt, hetenként 2 órán, a másik 4 osztály ismét együtt tanul ugyanazon énektanártól, szinte 2 órán hetenként. A gymnasium összes növendékeiből pedig a kitűnőbb énekesek alkotnak egy dalár-egyesületet, úgynevezett cantust.

A zenetanítást mellőzhetlenül be kell hozni iskoláinkba, s különösen a szegényebb sorsu olyan növendékeket, kik netalán orgonisták kívánnak lenni, az iskola költségén tanítani. Ennek a praxisa ez lehet: Az iskolában van egy külön terem, melyben 8—10 zongora van behelyezve. Egy tanár minden zongora mellé ültethet két tanulót, s így egyszerre taníthat 10—20 egyforma képességű gyermeket ugyanazon egy zenegyakorlatra. Épen úgy mint a hogy irathatunk tactusban egyszerre 50—80 gyermeket. Ha több osztályú zenetanuló talál-

kozik, melyet az előrehaladási képesség mutat meg, két, három ilyen osztályt is lehet alkotni, s minden osztályt más- más órában tanítani.

c) Testgyakorlat.

A testgyakorlatot nyári hónapokban a leckék óráján kívül, hetenként 2—3 órán kell tanítani; még pedig a hol az iskola maga tart e célra helyiséget s tanítót, ott az egész iskolát a képesség szerint el kell osztani 3—4 osztályra, s a szerint rendezni a leckét, hogy egyszerre két osztály nyerjen oktatást, s minden harmadnap kerüljön a sor az osztályokra. A hol pedig nagy városon különös testgyakorló intézetek léteznek, ott nem szükséges az iskolának ilyen költségeket tenni, mivel sokkal kevesebbe kerül az ilyenmű intézetek igazgatóságával egyességre lépni, mint helyiséget szereznii s ebbe készülleteket állítani fel és egy rendes fizetést tanárt honorálni.

Ezzel be van végezve az elemi iskola és a gymnasium tanterve, ki van mutatva külön- külön minden tantárgy, miképen foly egymásból osztályról osztályra, ki van mutatva mindenik tantárgy terjedelme, valamint azon elvek is meg vannak érintve, miképen kell azokkal bánni.

De hogy az olvasónak tökéletes áttekintést nyujtsak a tantárgyak egymás melletti haladásáról, tehát mindenik osztály feladatáról, elfoglaltatásáról szükséges még ezen táblázatot is ide csatolni. (Lásd a táblázatot.)

Ezen itt előadott tanterv megoldására következő tanári személyzetre van szükség:

1. Az elemi iskola négy osztályába, mindenik osztálynak egy-egy tanára lévén, kell négy tanár.

2. A gymnasiumban a fent kifejtett alapnézet nyomán, szakrendszer szerint vezetve a tanítás, következőleg lehet felvenni a tanári személyzet számát: először fel kell számítani, hogy mindenik szakból hetenként hány órán kell tanítani.

A vallástanból van hetenként	16 óra.
A történelemből „	24 „
A földrajzból „	16 „
A mennyiségtanból „	24 „
A természettanból „	16 „
A rajzolásból „	22 „
A természetrajzból „	24 „
A vegytanból „	8 „
A magyar nyelvtanból „	16 „
A német nyelvtanból „	22 „
A Latin nyelvtanból „	45 „
A görög nyelvtanból „	22 „

A rendes tanulmányokból

e szerint van összesen 255 óra.

Ha felvesszük az óráknak a tanárok közötti szabályszerű felosztását, s felteszünk, hogy az igazgató hetenként 12 órán tanít, s ezt a 255 órából levonjuk; úgy a tanárok között elosztandó órák száma 243, mely számot 20-al osztva, kijő, hogy a rendes tanulmányok tanítására az igazgatón kívül, még 12 tanárra van szükség.

Ezekhez járulnak még, az írás, ének, a francia és angol nyelv, testgyakorlat, rendkívüli tantárgyak tanárai.

Ha azonban a szakokat következő módon osztjuk el, úgy kijő, hogy a kijelölt tantárgyak tanítására az igazgatón kívül 11 tanár is elegendő.

Szaktanár	Egy-egy szaktanár tantárgyai	Órák	Az órák összes száma
Vallás tanára	Vallásstanból ad Latin nyelvtanból	16 órát 5 „	21
Egyik történelmi tanár	Történelemből Földrajzból Magyar nyelvtanból	12 „ 8 „ 2 „	22
Másik történelmi tanár	Történelemből Földrajzból Magyar nyelvtanból	12 „ 8 „ 2 „	22
Egyik mennyiség-tani tanár	Mennyiségtanból Természettanból	12 „ 8 „	20
Másik mennyiség-tani tanár	Mennyiségtanból Természettanból A geológiából	12 „ 8 „ 2 „	22
Rajz-tanár	A rajzolás-tanból	22 „	22
Természetrajz tanára	A természetrajzból	22 „	22
Az igazgató (ha ilyen)	Vegy-tanból Magyar nyelvtanból	8 „ 8 „	16
A német nyelv-tan tanára	A német nyelvtanból	22 „	22
Egyik latin nyelv-tani tanár	A latin nyelvből A magyar nyelvből	20 „ 2 „	22
Másik latin nyelv-tani tanár	A latin nyelvből A magyar nyelvből	20 „ 2 „	22
A görög nyelv tanára	A görög nyelvtanból	22 „	22

Összesen: 255

V.

A tudomány szakai ezen elosztása szerint is, a gymnasiumban az igazgatón és tizenegy tanáron kívül,

Legalább még két rendkívüli tanárra van szükség. — Egyikre, ki az angol és francia nyelvet tanítsa hetenkint 12 órán, másokra, ki az éneklésből adjon hetenkint 7 órát. — Gazdálkodásból, kivált kisebb városokon, ilyen tanárokat a rendes tanárokból lehetne választani, kiket aztán ezen munkájukért külön kellene honorálni; mert ezen tárgyakra olyan külön tanárokat, kiknek annyira honorariumot adjon az iskola, hogy abból megélhessenek, a mi körülményeink között nehezen lehet alkalmazni. — Olyan nagy városokon mint Kolozsvár, Eperjes, Pest, Pozsony, Sopron, mindig találkoznak egyéniségek, kik nyelv- vagy zenetanításkodásból élnek, és az ilyeneket bármely vallásúak lennének, könnyűszerrel lehet alkalmazni.

Még a legközelebbi idők sem bírták a mi hitfelekezetünk embereit megbarátkoztatni a sok tanárral; még most is hallani mindenféle kifakadásokat: nem értjük, mire való az a sok tanító. Másfelől hangok emelkednek fel a tömegből, melyek érthetően zúgják füleinkbe: iskoláinkat a kor igényei szerint kell rendeznünk. — Ezen ellentétes beszédből érthetlenség támad, érthetlenség, mely a Babel-torony építői között uralkodott, és mely az egybegyűlt munkásokat elszélesíteni vala képes. — Isten mentsen meg minket e veszedelemtől! — Nektünk nem elszéledni, de igenis egybe kell tartanunk, különben menthetlenül elveszünk. — Egyetértés tehát hitfeleim mindenek előtt!

Jaj de egyetértés nem keletkezhetik ott, hol az alapeszméssel, a kor kívánalmaival és a cél elérhetősére szolgáló kiindulási pontokkal tisztában nem vagyunk. — Gymnasiumi tervemnek ezért bocsátottam én elébe ama bevezetésben kifejtett elveket és nézeteket, melyeken az egész, mint biztos alapon, kifejlődhetik. — Ezen alaphoz tartozik a tanári személyzet, melynek egyenkint és testületileg milyennek kell lennie, ott fenn eléggé rajzoltam; sőt minden reményem teljesülését ennek lelkeségétől függesztem fel.

Egyet kell tehát abban is értünk, hogy egy ilyen nagyszerű tanintézetben, mint a milyen ez előttünk raj-

solt, legalább is a kijelölt számú tanárra van szükség, sőt hogy az igazgató helyét, mint igazgató, jól betöltsesse, még egy személylyel kellene több.

És ha mi valami igazán jó iskolákat akarunk előállítani: ezen föltétel alól, bármiként okoskodjunk, ki nem bujhatunk. Mert azon emberek okoskodása, kik azt mondogatják, „hogy az ő tanuló- és tanító-korokban egy ember, egy osztálynak képes volt megfelelni,“ akkor is csalódás volt, most sem lenne egyéb önámításnál. — Ahhoz pedig kinek van kedve, hogy csak névszerint legyen meg az iskola, mindegy az, akár jó akár nem. — Olyan elbizakodott embert pedig, ki egy maga egy osztály vezetését a tudomány minden ágában magára merné vállalni, képzelni sem tudok, ha pedig akadna ilyen, az ilyennek már épen ezen hetvenkedő dicsekvésénél fogva, nem lehet hitelt adni. Az ilyen oly lehetetlenséget hisz magáról, melynek betöltésére physical erejénél fogva nem képes sem ő sem senki.

Bontakozzunk ki tehát hitfeleim a régi jó idők minden előítéleteiből, vessünk számot a megkezdendő dologgal, azután erszényünkkel, és ha ez utóbbi üres, nem halt még mibelőlünk ki a buzgóság szent tüze, ennek melegénél iskoláink a kor kívánatai szerint felvirágozhatnak. — Tegyük le azon nyomoruságos hisség-ről, mely szerint minden kis városkában gymnasiumot tartunk, tartunk azért, mert ott lakik a lakosság nagy tömegében, ugynevezett, egy-két nadrágos ember, kiknek jól esik, ha fiacskájokat nem kell távolabbra küldeni hazulról. — Ezek kedveért aztán gymnasiumnak kell lenni mindentütt! Öszpontosítsuk erőnket, anyagi és szellemi téren! — Mi, kiket a gondviselés épen ezért tartta meg annyai időn át ép erőben, mert magunk erejére támaszkodánk, ezen erővel való helyes gazdálkodásra vagyunk utalva. De ezen erővel nem tudunk ám gazdálkodni, mihelyt a partiális önzés tti fel közöttünk, itt is, ott is, ügyünknek legalább is zsibbasztására, makkacs fejét. — Mit ér az a köztgy előmozdítására, ha egyik város csak azért, mert nem akar alábbvaló lenni, — mint balgatagúl hiszi, — a másiknál, olyan iskola

tengetésén örölködik, melynek fentartását nem bírja, s mely teher alatt meggörbed s iskolája is csak úgy teng-leng. —

Igenis minden városban, sőt faluban is kell lenni iskolának, de olyan legyen azon iskola, melynek fentartása terhét a község el is bírja könnyen hordozni, és a mely főleg a lakosság legnagyobb része igényeiért áll. A mi hazánkban és hitfelekezeteink gyülekezetei nagyobb részében pedig nem lehetnek más iskolák, mint az elemi iskolák fölébe emelkedett nemzeti (polgári) iskolák, melyek az egyháziasság, értelmesség terjesztésén kívül, a gazdasági pályára készítik elő a növekedő nemzedéket. — Itt-ott egy-egy ipariskolát lehetne felállítani. — Mindakét hitfelekezet részéről hazánkban és a testvér hazában 8—10 jó gymnasiumnál nem igen, lehet, de nem is szükséges, több. Ennyinek fentartásával birunk. Mert fel kell gondolnunk, hogy egy gymnasium fentartása, feltéve, hogy épülete van, évenként 12—15 ezer forintba kerül. — Ne rettenjünk ezen összegetől vissza, — egy-egy kerület ennyi pénzt képes összeszedni. — A mezei gazdaság, ipar avagy kereskedelmi vállalatokba ki merne belefogni, vagy benne egy lépést is tenni előre, ha befektetendő tőkével nem rendelkezhetik. Mennyivel inkább áll ez szellemi avagy tudományos vállalatokra nézve! — Míg azonban amaz anyagi vállalatok egyesek anyagi boldogulására vannak intézve, és ennél fogva nem szükségképeniek: addig a szellemi s tudományos törekvések az összes felekezet, sőt a nemzet jövő vagyonosodása, erősödése s dicsősége megörökítésére célozván, halaszthatatlanok, s ennél fogva olyan természetűek, melyekért, kerüljön bár erőnk legnagyobb megfeszítésébe, minden áldozatot meg kell tennünk.

Hogy ezen akarat felekezettinkben él, él azóta, mióta a protestantismus e baza szent földén megtelepedett, mutatja iskoláink történelme, mutatja azon részvét s áldozatkészség, melyektől apáink eleitől fogva ez ügy iránt lelkesülve voltak. De hogy boldogult őseink

akkoriban alkotott iskolái a kor igényeitől el-elmaradozni kezdettek; hogy az elmaradozottságból származott szükségét érezték s érezzük: tanubizonyosságot tesznek e mellett iskolai fejlődésünk mezején fel-felkerült mozgalmaink. Vajjon mi ok indította a helvét vallásúak négy egyházkerülete 1840. sept. 9-én Pesten tartott egyetemes gyűlését arra, hogy Pesten a kor igényeinek megfelelő reform. főiskolát állítson, hanemha ezen szükségnek mély érzete? Ezen bajnak nem égető érzése hozta s tartotta-e élénk mozgalomban 1850-től mind ez időkhöz hitfelekezettünket? — Nem töprenkedtünk, nem próbálgattunk-e már eleget a bajok miképen való elbáritathatása felett? Nem tétovázunk-e még most is, mondván: Atyámfiai, férfiak! stb. Itt az idő, vessünk véget már egyszer ezen kínlódásnak. Mit remélhetünk mi iskolai ügyünk biztos kifejlődésére nézve, ha az ügynek csupán megindítására husz visszazaidézhetlen évet vesztettünk el? Mikép s mivel igazolhatjuk magunkat az utókor előtt, menthetlen mulasztásunkért? — Nem fog-e bennünket a historia, ha legszelídebben bírál is meg, a Fabius Cuntator nem épen hízogó címével róvni meg, s nem fog-e jogosan itélni el bennünket, hogy sem egyházi, sem hazafini kötelességünket nem teljesítettük? — Nem futja el a szégyen pirulása orcánkat azért, hogy korunk avagy csak egyetlenegy vezért sem mutathat fel, ki tekintélyes állása, megtörhetetlen türelme s kitartásával, életkérdésünk legelső feltétele, iskoláink ügye felkarolásához látott volna, s nem tágitott volna mindaddig, míg azok örvendetes kifejlésnek nem indultak.

Igenis, fog e téren az utókor gyermeke tarlózni oly cselekményeket, miknek érzete minden jóra való protestáns kebelt méltó fájdalom- és boszankodással tölt be. — Annak tudatát, hogy voltak községek, testületeink, egyes kortársaink, kik iskoláink autonómiáját nemcsak nem védették, hanem könnyelműen az ellenfél kezére játszották! Mit itél rólunk amaz utókor, ha majd olvasni fogja, hogy találkoztak közöttünk eleget, kik ama filléreket, melyeket az ájtatosság szent

beve- s buzgóságtól ihletett apáink gazdagabb s szegényebbjei, talán nélkülözéssel, hordtak össze iskoláink oltárait, elég vakmerők voltak meghányosítani, s így életünk erét öngyilkosmódra megmetszeni? — Nem sok jó kilátás ez, hitfeleim, a jövőbe! Azért tegyük jóvá a hibákat minden irányban. Mert bekövetkezik, és már nemsokára, az ítélet napja, melyen a kárhozható ítélet méltán mondják ki fejűnkre.

Vessűnk számot magunkkal, hogy vajjon olyan tehetlenek vagyunk-e mi léleekben és vagyonban, mint magunkkal elhívetni szeretjűk? Ezt nem hiszem. Nem találkozik a hazában, protestáns felekezettűnk kebelében egyetlen magas állású tekintélyes férű, kinek oldala körül gyűlekezve, a partialis helyi érdekeken fölülemelkedve, iskoláink ügyét jó utba bírnök igazítani? — Ezt sem hiszem. — Van mi közöttűnk ilyen férű, s lesznek ennek kísérei elegenden. — Megmutatta ezt az utóbbi időben közös és összes ügyűnk körül kifejtett buzgóságűnk. Iskoláink ügyében is meg fogjuk ezen buzgóságot látni, mihelyt vezérűnk leszen; mert ne felejtűk el, hogy ügyes és tekintélyes vezér nélkül: turba sumus. Ha ezt találunk s ennek vezéri szavára hallgatűnk, ügyűnk meg van mentve.

De hogy a hitetlenek és båtortalanok szívét addig is, míg ez idő bekövetkeznék, megnyugtassam és felbátortítsam, azon számos élő s intő példák között, melyek a nevelés mezéjén első rangú csillagként fénylenek s utainkra kellő világosságot derítenek, egyetlen példát idézek. Hivatkozom schweizi elv- és hitrokonaink csupán azon kísébb részére, mely a kis szabad status Zürich cantonában élvezi rég megkezdett ebbeli törekvéseinek nemes gyűmölcsét. — Erre hivatkozom annál is inkább, mert nem nagyobb ezen canton egyik vagy másik superintendentiánknál. — Lássuk mit cselekesznek e cantonban élő hitrokonaink. Hoszasas leírás nélkül néhány statistikai adat kellő felvilágosítást nyujt, s elegendő arra, hogy az évi kiadásokra, mely idevonatkozó legujabb számadatoknak jelenleg birtokában nem vagyok, biztos következtetéseket vonjűnk.

Zürich canton kiterjedése 31,5 □ mérföld. Lakosai számai 250,000.

A fővárosnak Zürichnek van 17—18 ezer lakosa, kik 1600 katolikus kivételével, mindnyájan reformátusok.

Elhallgatva minden más, az emberiség boldogítására célzó számos intézeteit, csupán iskoláit említem fel. — Van ezen városban számos elemi iskola, egy nagyszerű gymnásium, kapcsolatban szinte egy kitűnő ipariskolával, egy universitas- és polytechnicum. — Az iskoláknak oly nagy száma van ezen kicsiny területű népességtől cantonban, mint hazánk fővárosában Pesten, melynek iskolái nem 31, hanem legalább is 4000 □ mérföldön lakó polgárok gyermekeiből jő össze.

De nekünk a zürichi iskolák között most csak a gymnásium és a vele kapcsolatban levő ipariskolára kell ügyelnünk.

Tanul a canton ezen iskolájában évenként 500 tanuló, tanítja ezeket összesen 38 tanár.

Ezen adatok nyomán el lehet gondolni, mennyi itt a kiadás, mert ha egyéb kiadások mellőzésével csupán a tanári fizetéseket azon alapon, mint nálunk szokás, 800—1000 forintjával számítjuk is fel : kijő, hogy nekik évenként a cantoniskolában csupán tanár fizetésre 30—38 ezer forintra van szükségük. — Ezenkívül vannak még az elemi iskolai, az universitási és polytechnicami tanárok csupán Zürichben.

Gondoljuk most már hozzá azon áldozatokat, melyeket a canton összes iskolái és jótékony intézetei fenntartására évenként készséggel tesz s lehetetlen e kis nép előtt a legmélyebb tisztelettel nem hajolnunk meg, egyszersmind kicsinységünket mélyen nem éreztünk.

Szándékosan hoztam fel ezen maroknyi nép, iskolái körül kifejtett tevékenységét és sikeres munkásságát, figyelemmel kerültem el Német- avagy Angolhonra való hivatkozásomat, hogy azok, kik nagy önhittségben élnek közöttünk, lássák meg jól, hol állunk, azok pedig kik téflenségben szeretnek élni, avagy a fillér kiadásától irtóznak : ne mondhassák, hogy mi, kik sokkal szá-

mosabban viseljük (s vajjon érdemesítve-e rá magunkat?) a protestáns nevet, szegénységünk miatt nem tehetünk semmit.

Igenis hitfeleim! mi szegények vagyunk, de nem abban, hogy filléreink nincsenek. Szegények vagyunk, mert nincsen bennünk éltető s buzgó lélek s ez az oka, hogy keleties indolentiával várunk, magunk se tudjuk mire, mondogatván: majd a zsinat, majd az idő segíteni fog rajtunk. — De hitfeleim! Aide toi! Mert midőn vízbe esett az orosz- s Szent-Miklóst hívta segédül, „mentlek, mond a Szent, de magad is igyekezz.” Nekünk is magunknak kell magunkon segíteni és Isten is úgy segít minket meg. — El kell nekünk már azon nem épen dicséretes szokásunkat hagyni, hogy mindig mástól várunk, aztán még azt is, hogy ha valaki közlünk valamit teszen s erélyesen teszen — bal szemmel kísérik lép-teit, sőt ha tetteiért a közvélemény méltányló elismeréssel kezdi felkarolni, azonnal készen vagyunk a gyanúsítás fulánkját becsületébe eregetni — s nem irtózuunk balgatagúl az önkebelünkben életre buzduló szellemet önmagunk elnémitani. Valljuk meg hitfeleim: féltékenyek s nem ritkán irigyek is vagyunk egymásra, — és nem igen szeretjük, ha közöttünk valaki valamivel kitünőbb akar lenni a heverő pályatársnál. Ezen indulatnyilvánításaink pedig a pályatörőkre nézve nem igen kecségtető jutalmak.

De bocsánatot kérek, hogy tárgyamtól kissé eltértem, visszamegyek azon pontra, a hol megállapodtam.

Előterjesztett gymnasiumi tervemből láthatta a figyelmes olvasó, hogy a fenn kifejtett alápnézetek s a kor igényeinél fogva ezen iskola egyesítené magában a real- és humanisticus tantárgyakat s így alkalmat nyujtana az ipar- és a tudományos pályára való előkészülhetésre.

Láthatta, hogy egy rendszerezett s eredményt felmutatni kívánó iskolát nem lehet csak imígy-amígy felállítani, hogy egy jó iskolába lelkes és elegendő férfiak kellenek. És úgy hiszem, hogy ehhez több commentárra

nincs is szükség. — Fennebbi ígéretem szerint azonban azoknak, kik azzal szoktak előállani, hogy a tanuló-sok órával van megterhelve, egy rövidke felelettel vagyok adós. — E részben hivatkozom ismét a zürichi gymnasiumra, a holott is, a hetenkénti órák száma osztályonként 33—37 óra között áll, az általam előterjesztett tanterv szerint 25—39 óra esik hetenként, bele számítva ezekbe az ének-órákat is. — A zürichi gymnasiumban működik összesen 20 tanár (az ipariskolával együtt 38), az általam tervezettben pedig 11—12 rendes és 4 rendkívüli tantárgyat tanító tanár.

Ezek után, még egyszer mutatok vissza törvemhez mellékelt táblázatomra, melyen látható :

1. Hogy a gymnasium és reáliskola feladata harmonice van egyeztetve, s e kettős feladat nehézség nélkül megoldható.

2. Hogy a tantárgyak úgy vannak egymás mellé állítva, hogy egyik a másikba kapcsolódván s egymásra kölcsönösen hatván, kellő világosságot nyújtanak a tanuló felfogó képességére.

3. Hogy a tantárgyak évenként némi egészet képeznek, azaz mint egész végeztenek be, s ezen kisebb gyűrűket kurta időszakok alatt egy-egy nagyobb gyűrű foglalja be, azaz terjedve képezik a nagyobb egészet; végre egyiknek úgy mint a másiknak folytonos evidentiában, illetőleg ismételésben tartása által a tanulót oda vezérel és kényszeríti a rendszer, hogy nem felejtethi el a mit bármikor hallott, s ha el talál valamit felejtteni, sokszoros módja van az elfelejtetteket emlékezetében feleleveníteni.

Ha mindezeket felgondolja a gondolkozni szerető s e téren kellő tapasztalással bíró egyén: lehetetlen be nem vallania, hogy az általam előterjesztett tanterv mind a lélek természetével összhangzik, mind a mai, korigényeinek megfelel.

Az előterjesztett tanterv szerint a gyermek elemi iskolai s gymnasiumi tanpályája 12 évig tart, mely idő alatt mind a real- mind a humanisticus tanulmányokban, ide értve a philosophiára bevezető előkészítő tudomá-

nyokat is, annyira halad, hogy az ex thesi philosophiai tanulmányok tanulására átmehet. De miután az utóbbi évtíz leforgása alatt főbb iskoláinkban a philosophia tanítása annyira meg van szorítva, hogy az máhónap csak nevéül leend gyermekeink előtt ismeretes, vagy legfelebb a theologicumok elébe van állítva; gondoskodnunk kell arról, hogy hitelveink, de józan eszünk követelésénél fogva is, ezen mellözhetetlen isteni tudományt iskoláinkban mielőbb helyreállítsuk. Mulaszthatatlanul helyre kell a philosophia tanítását állítanunk, még pedig úgy, hogy abban minden fiunk, akár világi, akár egyházi pályára szándékozzék, egyformán részt vegyen. Ez könnyen megtörténhetik, ha bizonyos tekintetben régi gyakorlatunkra megyünk vissza.

Régebben nygvanis iskoláinkban a gymnasiumi 6, a philosophiai folyam pedig 3 év volt. A gymnasiumban figyelemmel voltak elébb a latin nyelv elemeire s az ehhez kapcsolt rokon tantárgyak tanulására, később a 4—6-ik osztályban az ugynevezett humaniorákra, a philosophicus cursusban pedig a mathematicumok, physicumok és maga a philosophia, előkészítő tanaival együtt, tették a tanulmányokat. Az iskola elrendezésének alakja az újabb időkhben változott ugyan, de lényegében ugyanaz maradt, azzal a különbséggel, hogy ezen alak rovására elesett a philosophia. Az új rendszer szerint, melyhez alkalmaztam tervemet én is, mert az összes világ nézetévé ez lett, — a gymnasium folyamába fel vannak véve a reáliák, a humaniorák és a philosophiára előkészítő tanok, — kimaradt belőle a philosophia. — De ki is kellett maradnia, mert a régi hatosztályú gymnasiumhoz, legalább idő szerint, az ugynevezett novitium és biennium toldatott hozzá, melyekben philosophiát nem tanítottunk, a triennium pedig nincsen sehól s így a philosophia tanulására sincsen meg az idő. — A biennium, vagy idő szerint véve a dolgot, a mi így véve mindegy, a gymnasium 8. osztálya, ezután mindjárt vagy a theologicum, vagy az universitas, vagy a polytechnicum következik, s így abituriens tanulóink

ajabb időben elhagyják iskoláinkat philosophia tanulása tudása nélkül.

Hogy milyen nagy hiány ez, ezt protestáns tanult emberek előtt szövesztegetés nélkül nem is fejtegethetem. Ki van ezáltal véve hitfeleim, a tudománynak minden lelke; az ifjunak nagy nehezen megszerzett ismerete nem egyéb egymással kapcsolatban nem álló halmaznál; nincs birtokában semminemű kormány, melyre támaszkodva irányt tarthasson, nincs vezércsillag, mely sztlemlendő okoskodásaiban utára derítő fényt vessen. Így hagyni az iskoláinkat nem lehet, nem szabad. Én tehát azt indítványozom, hogy tartsuk meg azt a régi trienniumot, azaz állítsunk a 8 osztályú gymnásiumi pályára fölébe még egy évet, melyben a tanuló ex thesi philosophiát tanulván biztos kalauzzal indulhasson el akár a theologiai, akár a juridicai vagy medical, akár a polytechnicum pályára. Mert ne felejtjük el, hogy a protestáns hívők seregét mi mindnyájan együtt tesszük s ennél fogva, hogy egyházunkat biztosan kormányozhassuk, hogy a szellemiek és erkölcsiekben öntudatosan fejlődhesünk: mindnyájunknak, kiket a gondviselés a tanulói pályán átvezet, tökéletes philosophiai ismerettel kell bírunk. — Adja Isten, hogy indítványomat az illetők meghallják és a szerint cselekedjenek. Az idővel gazdálkodók pedig, kik mindig a régit szeretik emlegetni, vessék fel, hogy kerül-e így is több időbe ifjainknak a tanulás, mint került nekünk? — Bizonyosan nem.

Az erkölcsi nevelést, valamint a tanítás biztos sikerét nem kevésbé akadályozza az, ha egy osztályban mértéken föltül gyűl össze a tanuló. — Ilyen esetben a tanár nem taníthat, hanem praelegál. Vajmi kevés haszna van pedig az olyan tanításnak, melyben mindig csak a tanító van munkásságban, a tanítványok pedig a széken szenvedőleg ülnek. Csak az olyan tanítás után számolhatunk biztos sikerre, mely szerint mind a tanár, mind a növendékek egyenlő felvontság- és munkásságban töltik el a tanítási órákat; a melyben a gyermekekkel egyenként beszélgethetvén a tanító, azoknak eszt folytonosan és a tárgyon való gondolkodásban tarthatja.

— Az olyan tanítás gyümölcsöző, melyben a tanítónak mindennap van alkalmja s módja megpróbálni, miképen tudja a gyermek a hallottakat, átértetteket reproducalni; és a melyben ezen reproductio gyakori lehetvén, nemcsak az átadott ismeretanyagot mondhatja a gyermek gyakran fel, azaz, a szó nemes értelmében ismételtet, hanem gondolkozó esze naponként fejlődvén, helyes és biztos észjárásra is teszen szert.

Az ilyen tanítást nagy számu növendékekkel gyakorolni nem lehet.

Az iskola jóságának tehát egyik lényeges criteriuma, hogy egy osztályba sok gyermek ne gyűljön össze. De hát mennyi az a sok? E kérdést intézi hozzám a nyájas olvasó. Erre egyfelől a gyakorlat, másfelől a rendezett iskolával bíró államokban a törvény szabta meg a mérteket.

A gyakorlat ugyanis azt mutatja, hogy egy osztályban nem kellene több tanulónak lenni 30-nál, ennyit kellő figyelem- és fegyelemben tarthat a tanár s naponként beszélgethet velök egyenként. A rendezett iskolájú államokban a törvényes gyakorlatnál fogva a tanulók száma nem lehet több 50-nél, ez még a népis-kolákban is a maximum. Mihelyt több a gyermek valamely osztályban, azonnal mellékosztályt képeznek belőle, azaz: az osztályt kétfelé osztják, s a ketfelé osztott osztály mindenike számára, külön-külön tanárt állítanak elő.

Jaj, de ez nálunk nem lehet! mondja minden olvasóm egy hangulag! — Igazság! nem lehet, én is azt mondom. Hogy is lehetne, mikor még egy tanár előállítására is gyakran képteleneknek érezzük magunkat, s a legszükségesebb számu tanítók helyzete javításával sem igen törődünk. Innen van aztán az az általános kölcsönös panasz, hogy mi sem vagyunk megelégedve a tanítóval, ő sincs megelégedve mi velünk. Mivel mi őt, nem akarom mondani, hogy lenézzük, de legalább is vállunkon keresztül nézünk reá, s midőn csakély honorariumát kell kiadnunk, ha fen hangon nem nyilatkozunk is, legalább szömöldölkönnök ráncoljuk össze reá. Látja és

érezni ezt a tanító, és bizony ő is lenéz bennünket, vagy mivel kevesen bírnak közöttük kellő önállósággal, annyira kerül el, a menynyire belát, és ezen kölcsönös nem igen dicséretes viszonynak meg is van a következése. Legelső következése ennek a tanítóban keletkező indifferentismus, mely őt aztán nem erősen lelkesíti, nem ritkán napszámossá teszi.

Nincs tehát hitfeleim többé ideje ezen kölcsönös lenezésnek, nincs helye a fillérkedésnek. Becsüljük meg a tanítót, s megjutalmazhatlan fáradozásai iránt tanusított méltányosságunk mellett, helyzetét, tegyük tűrhetővé, s ha sok növendékkel van elhalmozva, hogy biztosan taníthasson, állítsunk mellé segédtanárt; szóval tegyünk meg mindent, melyből, az ő iránta tanusított figyelmünket, munkálkodása útjába gördült akadályok elhárítására célzó jó akaratunkat, lássa. És ha iránta tanusított ezen törekvéseink után is akad indifferens, vagy akármilyen helytelen indulatot tápláló tanító, elég erős állásunk lesz, az ilyen ellenében a legszigorúbb eljárást gyakorolhatni, s a napszámossá aljasodott tanítót akár szélnek eresztteni.

El kell tehát iskoláink ügyét minden oldalról intézni, hogy az egyház vagy annak képét viselő egyházi kormányzóság egész joggal követelhesse meg mindenkivel kötelessége teljesítését; hogy a tanári kar mindenütt szíves készséggel törjön az iskolai élet és szellem tökéletesítésére, s ha napszámos tanár kerül valamely tanári testületbe, ezen testület maga igyekezzék az illető jó utba igazítani, ha ezt nem teheti, kebeléből kiirtani.

Tudom én azt, hitfeleim, milyen nehéz feladatról beszélek én most, tudom, hogy ezen ügy a milyen fontos, éppen olyan kényes. De én a kényes helyzeteket alá szoktam rendelni a közügy jó utbaigazítása s annak abban való megtartásának. — Előttém nem egyes emberek elérhetése módja a szempont és a cél, hanem a serdülő nemzedék jövő boldogsága. — Nem igazságos, nem becsületes ember az, ki egy pereig is tétováz, nem követelni; minden lehető eszközökkel ki nem vinni azt,

hogy a cél felé vezető útból minden akadály el legyen hárítva.

Azt is tudom, hogy filléreinket nem egy könnyen fordítjuk olyan helyekre, melyekre eddig a mértéken fölül nem szoktuk meg az adást, — ismerem én már ezen mértéket is. — És mert mindezeket jól tudom, addig is, míg az ügy utat tör magának, ismét javaslattal állok elő, mely mostani, de jövő körülményeink között is, iskolai ügyünk kifejlődésére befolyással lehet, s ha akarjuk, lesz is.

A hitfelekezet azt állítja mindig, hogy nincs pénzünk. Hogy mink nincs, már érintettem, ahhoz még azt adom hozzá, hogy nekünk tanáraink sincsenek. Nem a mostan működő tanárainkról szólok, mert mint meg levőket, hogy is mondhatnám azokat meg nem levőknek, — szólok én a tanári succrescentiáról. Ilyen tanáraink sincsenek nekünk.

Hogy és honnan is lehetnének ilyenek, mivel a tanárképzésre, hazánkban eddigelő semmi gondot nem fordítottunk. A tanár nálunk eddig csak történetből vált. Hányszor nem esett meg, hogy a tanárságba lépő egyén majdnem azon órában határozta el magát pályájára, midőn másnap tanítani ment az iskolába. Menynyi bajnak fenakadásnak, de menynyi hátramaradásnak vált ezen körülmény kútforrásává.

A legujabb időkben kezdenek ugyan keletkezni nálunk tanítóképző-intézetek, de ezek is csak a népiszkolai tanítók képezésére vannak rendeltetve; arról, hogy középiskoláink számára is nevelnénk tanítókat, még nem gondolkoztunk.

Gondolkozzunk tehát ilyenekről s csakhamar hátróvzván ez ügyben, tegyünk meg előállításukra mindent.

De mivel nekünk nincs pénzünk, vagy legalább nem akarjuk, hogy legyen, segítsünk ez ügyben magunkon pénz nélkül, vagy a lehető legkevesebb pénzzel.

Minden elnépesedett elemi (és nép) iskolába, valamint gymnasiumba fogadjunk fel olyan ifjakat, kik iskoláik bevégeztével magokat a tanári pályára szánják, s az ilyen ifjak a rendes és már gyakorlott tanító

oldala mellett állván, tanulják meg, miképen kell a gyermekeket erkölcsileg vezetni, miképen kell sikeresen tanítani. Elvitázhatatlan igazság az, hogy a tanítás tudománya, a nevelés fogásai, mint minden egyéb gyakorlati foglalatosság, csak gyakorlatból, azaz, tapasztalásból tanulható meg. A csupán elméletileg tanult tanító, sok próbálgatás és rontással juthat el a kellő ügyesség megszerezhetőse s a sikeres munkaeredmény előállítására. Mily könnyű a gyakorlott tanító mellett forgott egyénnek, állandó hivatala kezdetén a tanítás körüli experimentálgatás nélkül kezdeni meg pályáját.

Az iskola végzett s magokat tanítóvá képzendő ifjakról a tantárgy tudását már fel kell tennünk, s így a gyakorlott tanító körében nem lehet más feladatuk, mint a gyakorlat megszerzése. Épen úgy mint a lelkészségre menendő papjelölt, káplánkodása alatt papfőnöktől nem az elméleti papi tudományt, hanem a papi foglalatosságok gyakorlati vezetését tanulja.

A hol ilyen gyakornok tanítókat fogadnak fel, jele, hogy ott népes iskola s bizonyosan jól honorált tanítók vannak, kiktől megvárjuk, hogy képességök is van másokat jó tanítókká tenni. A népes iskola megint jeltül szolgál annak megítélésre, hogy ott sok család kíván az iskola jótéteményével élni — ; tehát sok család vonja magát a kötelességek azon körébe is, melyeknél fogva a tanítósegédül felfogadott ifjaknak legalább tápláltatása s ruházataról gondoskodnia kell. Hiszen az ilyen ifjak, jóllehet, a magok jövőjét mozdítják elő, egyenesen az iskola, s az által a családok jólétéért munkálkodnak, egyszerűsáig pedig, háhár közvetve is, egyházi s polgári életünk jövőben való biztos fejlődésének előmunkásai. Olyan figyelmet érdemlő okok, melyekért minden egyes ember, de kivált a községek együttesen áldozni kötelesek.

Az így felfogadott ifjak gyakorlati képeztetése következőleg mehetne véghez:

Az elemiiskolai tanítóságra készülőök az első évben az I. és II. osztály tanítási óráin jelennek meg, ott hallgatnak, iratás-, olvasatás- s általában a mechanikai

foglalatosságokban, a főtanító rendelkezésére segítenek. A népes osztály egy részével correpetálnak, vagy ki kérdezik a gyermekek leckéit. A hét bizonyos óráiban, mivel a főtanítón sok tekintetben könnyítenek, ugyanaz a nevelés és tanítás tudományában elméletileg is oktatja őket s így mintegy kölcsönös szolgálatot tesz nekik.

Gyakorlati tanítások második évében ugyancsak így gyakorolják magokat az elemmiiskola III. és IV. osztályaiban.

Kétévi gyakorlat után, mely közben elméletileg is képezték magukat, ha szükséges a helybeli iskolában, alkalmazást nyerhetnek, ha pedig ott nem volna nyílás számukra, a superintendentiában vagy a haza bármely részében nyerhetnek alkalmazást.

A gyakorló tanítósegédek száma egy-egy ilyen helyen 2—4 egyén lehetne egyszerre. Ennyinek lehet foglalatosságot adni egy népes iskolában, s ha csak 10 iskola volna is, e hazában, melyben ilyen gyakorló elemi tanítósegédek képeztetnének évenként, meglehetősen volna segítve a tanítói szükségleten, s állandó gyakorlott tanítói succrescentiával bírnánk.

Ezen eljárás nem zárná ki a tanítóképezdek fenállhatását, sőt az ilyen tanítósegédnek mindenkor az olyan egyén volna jobb, ki a tanítóképező intézetben futott pályát.

A gymnasiumi tanítói pályára szándékozókra előre felteszem, hogy nemcsak a gymnasiumot, hanem a felsőbb iskolákat is elvégezték, különben a gymnasiumi tanársági jelöltségre igényt sem tarthatnak.

As ilyen gyakorló tanári segédek, gyakorlatra léptökkor tudományszakot választanak, s választott szakmájuk szerint azon szakbeli tanítási órákat gyakorolják s azon szaktanárnak szolgálnak segítségére, a mely szaknak tanításában kívánnak idővel működni.

A tudományok szakait következőleg lehetne megállapítani:

1-es szak, „a vallás és az anyai nyelv“ tanítása módja.

2-ik szak, „a classicai nyelvek“; magában foglalja

a latin és görög nyelv tanítása módját. — Hozzá lehetne a szakhoz csatolni egy élő, de idegen nyelvet, mely a classici nyelv tanítása módszerével anynyiban megegyezik, a menyinyiben az idegen nyelv és a classici nyelvek tanításai egy ugyanazon elvből indulnak ki.

3-ik szak, „a menyinyiségtani szak,“ magában foglalja a menyinyiség-, természet- (physica) és rajzolásant.

4-ik szak, a „történelmi,“ magában foglalja a történet és földreirástudomány tanítása módját.

5-dik szak, „a természetrajzi szak,“ magában foglalja az állat-, növény- és ásványtant, a geológiát, hozzá csatolandó a vegytan.

Az ilyen gyakorló tanítósegédek tanpályája is legalább két év, de nem ártana a három év sem.

Számuk egy-egy gymnasiumnál nem lehet több 6—8-nál.

Általános kötelességeik: A tanári testületnek, az iskolai és erkölcsi fegyelem fentartása s szeliden való fejtésében, segítségére lenni.

Ezen oknál fogva mind a délelőtti, mind a délutáni tanítási órák előtt az iskolában megjelennek, s az igazgató által megszabott rend szerint az iskola-épületében s udvaron az iskolában megjelent ifjuság között rendet tartanak. A tanítási órák közben pedig az illető tanár oldala mellett tanítás közben, teljesítenek ilyenmü szolgálatot. — Továbbá vasárnap és ünnepnapokon, közünnepélyeken a tanuló sereggel, ki-ki a maga osztályával, jelen vannak; felügyelői ezen hatóságukat gyakorolják a gyermekek felett még a városon, sőt szülei háznál vagy szálláson is.

Különösebb kötelességeik, a választott szak leckén a szaktanár oldala mellett a tanításon megjelenni, s ott tapasztalati uton tanulni. A tanulók rájuk bizott részétől a tanártól hallottakat naponként felkérdezni, ha valamit nem értenek; megmagyarázni, népes osztályok mellékosztályát vezérelni, tanítani.

Ezen mellékosztály mindig váltogatva esik tanító-ságuk alá.

Például, fel van egy osztály osztva két részre. — Egy napon egyik fele a tanártól tanul, másik fele a segéd-től. Más napon ez a fél, melyet a segéd-tanító oktatott, a tanár keze alá megy, s a másik fél meg a segéd-tanító elébe, stb.

Az így nevelt ifju tanítók előnyére fogna szolgálni az iskolától és superintendentiától nyert bizonyítvány. Mert fel kell tennünk, hogy csak alkalmas egyéneket fogna, bármely testület kebelében tanítani, s azután ajánlani.

Tanpályájuk bevégeztével az egyházkerületi felügyelőség s az iskolai bizottság előtt vizsgálatot tennének le, mely nem csupán elméleti előadás-, hanem gyakorlati mutatványból is állana, nevezetesen kijelölt szakában oktatna egy osztályban, mely oktatáson a bizottság is jelenlenne.

Ilyen vizsgálatát el után tanítóvá avattatnék fel, s tanári oklevelet nyerne.

Ezen mód lehetne tehát az hitfeleim, mely szerint, nagy áldozattétel nélkül mind a mellékosztályok tanítására nyernénk egyéneket, mint a jövődjő tanítói succrescentiáról okosan gondoskodva volna!

Éz ezen ajánlatomat óhajtanám, ha az illetők meghallgatnák, egyszersmind komoly gondolkozásuk tárgyává tennék. Nem tehetek róla, ha égető szükségünket sürgetve kell figyelembe ajánlanom, és egyenesen kimondanom, hogy mi iskoláink ügyében komolyan még eddig igen keveset tettünk. Fájó érzéssel kellene egykor ez élettől búcsút vennem, ha azt kellene megérnem közös veszteségünk sajnós érzésével, hogy mi makacsul ragaszkodunk régi, ma már meg nem állható, iskolát illető szokásainkhoz, s azon semmiképen nem akarunk változtatni.

Iskoláink átalakítása s intensiv javítása körül még sok, igen sok mondanivalóm van; de már is félek, hogy épen azért, mert nagyon is hosszadalmas vagyok, még az ügylőz rokonszenyvel viseltetők előtt is unalmassá leszek. — Azonban türelmet kérek. Nagyszertű intézmény egy iskola. Egyházunk és nemzetünk életkérdése

függ ettől; ne vegye tehát senki rossz néven, ne tekintsen ez ügyre unalmasan, ha róla sokat beszélek is. Egy magános életért is mit meg nem teszünk, hogy azt a veszélyektől megmentstük s mennél hosszabbra nyujtsuk: hát egy örök élettel határos, egyházi és nemzeti életért mennyit nem kellene tennünk! Tenni szeretnék én is valamit, és ez az oka, hogy az olvasó türelméért oly sokszor esedezem. Mert félek, hogy a hányszoros értekezésem az olvasó kezébe akad, mindannyiszor felkiált: ez a Sebessi mégis untat bennünket protestáns gymnasiumi száraz tervével!

Ha az előterjesztett terv szellemében a tanítás meg van is indítva, s folyását a tanárok jó kedvvel végzett erélyes munkálkodásai élénkké teszik: mindenek feletti gondot kell még e mellett a gyermekek nevelésére is fordítani.

A nevelésre nézve olyan ember elébe, ki észszerti tanítási elvek szerint szokott tanítani, szabályokat írni felesleges dolog, a másfajta tanítóra nézve pedig úgy is elvesztegetett munka.

A ki oktatva úgy tud tanítani, hogy minden gyermek figyelmét még a komolyabb tantárgyak iránt is kellő felvontság s érdekeltségben képes tartani; ki minden percben élesen vizsgáló szemekkel látja minden egyes növendékét, látja azoknak arcából lelki állapotjokat, s képes a tévedező figyelmüket minden elbandzsalodásból azonnal felébreszteni s érdekeltségre vezérelni; az olyan tanítónak nem sok szüksége van az iskolateremben gyakorolandó fegyelmi szabályokra; az tud hatni mindenféle gyermekre.

A tanítás közben szükséges nevelési szabályokat megírni tehát felesleges, annak a tanító ügyes magaviselete és magatartásában kell lenni.

A tanító ezen magatartása és ügyes magaviseletétől függ munkája sikere. Ez a tanító légnehezebb munkája. Ez az, mit legkevesebb tanító tud. — Ennek nem tudásából származik az iskolai igen sok baj, vesződség és sikertelenség.

Nem szeretném azonban, ha valaki a tanító ezen

magatartását a durvaság és kegyetlenkedés gyakorlásával kívánáa elérni, épen olyan káros volna ez az eredményre nézve, mint az affectált philantropismus vagy épen a lágy engedékenységg. Ezen két szélsőség közt járó közép út az épen, melyen e célt el lehet érni; mindenestre párosulni kell a tanító ezen magatartásában a vidámság és komolyságnak, a szelidség és mérsékelt szigoruságnak, a méltányosság és igazságszeretet, a szorgalom és pontosságnak, a tántoríthatlan következetességnek. A ki ezeknek gyakorlására képes, az biztos lehet, hogy növendékei között ezen erények számos gyakorlóira talál, az nem félhet sem a rendetlenség és kicsapongás, sem a kötelességek nem teljesítése, sem általában az erkölcstelenségtől.

Arra kell pedig minden tanárnak, sőt az összes tanári karnak egyetemesen törekedni, hogy az iskolában a jó erkölcsök meggyökerezzenek, hogy aztán az iskolai közszellem ezen gyökérről kapja folytonosan éltető nedvét.

Ha ezen főfeltétel megvan, megvan az iskolában a rend is.

Az iskolai rendtartást semminemű politialis felügyelet nem képes megalapítani, annak egyedüli fenntartója az előadott eljárásból kifejlett köz-erkölcsiség.

A mi az iskolai külső rendtartást illeti, ilyen előzmények és eljárás mellett, nincs egyéb szükség, mint a rend sorát kijelelni, azt a növendék aztán felvigyázás mellett megtartja. Például ha a leckerrendet év elején megállapítjuk s kiosztjuk, azt év végeig úgy kell hagyni, nem kell változtatgatni. A vacatiók idejét ki kell pontosan jelezni, s maga idejében pontosan megtartani, de aztán se többet se kevesebbet nem kell engedni.

Általában a nevelést általános fegyelmi törvények szerint kell vezetni. A sok és minden különös esetekre írott törvényt mind megtartatni, mind helyesen alkalmazni felette bajos. — Olyan törvényeket, melyeket mivel ellenőrizni nem is lehet, minden lépten nyomon kijátszhat a tanuló, szabni nem is kell. — Semmi nem rontja jobban a tanítói tekintélyt, mint a kimondott szó

vagy kiisított törvény végrehajtásának nem tudása, vagy mellőzése.

A gyermekekre követendő dolgok hatnak legbiztosabban, biztatás, lelkésítés, munkája jól végezése esetén, a tanítói megelégedés kimutatása, kevés dicsérgetés; kötelességmulasztás esetében rábeszélő megegyezés, ha ez nem hat, komoly és szigorú megfeggyezés, ennek sikeretlensége esetében valamely örömetől való megfosztás, — és ha mindez nem használ erőszakos kényszerítés. — Ez utóbbi morális, midőn a tanuló tanuló társai vagy szülei előtt szégyenítették meg, physical, midőn testileg büntették meg.

A testi büntetésnek mindig az utolsó próbának kell lenni, túl azon nincs más mód, mint az iskolából való eltávolítás; épen azért ezt nagyon ritkán kell alkalmazni.

Azokkal, kik a veszélyes okos használatát az iskolából, kitiltani kívánják, egy józan nézetekkel bíró nevelő sem tarthat. Annak ott kell lenni a szögletben, habár soha nem használjuk is, mert sokféle természeti és ugyancsak sokféle neveltségű gyermek gyűl egy iskolába össze, kikre nem mindenikre lehet szép szóval, sőt még szigorú pirongatással is hatni; az ilyeneknek tudni kell azt, hogy szükség esetén veszélyes is van a háznál. De vannak gyermekek, kikre szüleitől nyert rossz nevelésük miatt még veszélyes sem lehet hatni.

Miként kelljen a nevelő tanítónak dolgaiban eljárni, azt mint érintém, megírni nem lehet. Arra tapasztalás, legfőképen pedig mély belátás s a kivel dolga van, azon egyenlőség ismerete kívántatik.

Az iskolai rendtartáshoz kívántatnak még a következők is. Hogy a gyermekek, minden félévben számot adjanak munkálkodásaikról. Álljanak ki vizsgálatra. A vizsgálat egyikének legalább, protestáns eljárásunk szerint nyilvánosnak kell lenni. Erre rendeltetett hely a templom, vagy a hol collegiumi épületek léteznek, annak nagy tereme.

Igazolja ezen vizsgán magát mind a tanár, mind a tanuló s a közönség meggyőződik iskolája állásáról. A

közönség öröme nyilvánítása a tanuló pálya bére. A közönség meg nem elégedése a tanuló ingerlője; mind kettő tanító és tanulóra nézve egyformán üsztön.

A nyilvános vizsgák tanúságot tevén a tanuló buzgalma és szorgalmáról, az újabb időben divatba jött bizonyítvány osztogatást feleslegessé teszik. Iskolai régi szokásaink szerint a tanulónak bizonyítványt nem adtunk, hanem csak akkor, midőn az iskolából kilépett, maradjunk meg ezen jó szokás mellett ezutánra is. A szüle vagy ismerős, ki tudni akarja a gyermek előmenetelét, meggyőződhetik arról az iskolai jegyzőkönyvből bármily percben.

Midőn a tanuló bevégezi gymnasiumi pályáját a felsőbb tanintézetbe lép át, szükségképen adjon számot munkája eddigi eredményéről. Ezt köteles volt tenni a régibb időben is mindenki, az ugynevezett subscriptio alkalmával. De ezen számadás ne terjedjen pusztán legutolsó félévi tanulmányaira, hanem mutassa meg ő, mennyire és mi módon volt képes egyik vagy másik tudományt egyetemesen felfogni s magáévá tenni.

Az az ugynevezett, s nálunk divatba roszul hozott érettségi vizsga, sem a fiatal embernek, sem nekünk nem való.

A fiatal tudja jól, hogy a VIII. osztály utolsó félévi tantárgyaiból kénytelen kiállani a vizsgálatot, tehát pályája utolsó felében tanul szorgalommal, a többi években mintegy jogosítottnak érzi magát a hanyagságra. — És ha aztán átugrott az ugynevezett érettségi vizsgán s bizonyítványában „maturus“ keresztnévét megkapta, bizony megszádl ez, még a legkomolyabb is, sőt azt hiszi, hogy most neki már, mint érett embernek, még oly dolgok is szabadosak, melyeket az illedelem ugyan nem enged meg, de a maturitas, mint képzelet, jogokat ruház rá ezekhez is.

Érett ember! Melyik ifjuról lehet azt elmondani, még ha a felsőbb iskoláit elvégezte is?

Ne törvényesítsünk az ifjú ember számára olyan dolgokat, melyekből ő képzelődése által jogokat tudván

alkotni, általok egyenes utat nyitunk az ifjú előtt a léhaság és kicsapongás terére!

Igenis rendezzünk végső, ugynevezett abituriensek vizsgálatát, de ne nevezzük érettek vizsgálatának.

Szóljunk még néhány szót az iskola vezetése és igazgatásáról.

Az iskolát a tanári kar együtt s azok képét viselő, igazgató vezeti.

Milyennek kell a tanárnak s együtt a tanári karnak lenni? értekezésem elején előadtam. De mivel az iskola lelkét a tanári kar s kiváltképen pedig az igazgató teszi, mielőtt értekezésem bezárnám, mindenikről említést kell tennem.

Azt állítottam már fennebb, hogy az elemi-iskola a gymnasiumtól nemcsak el nem választható, sőt vele egy organicus egészet képező; miből következik, hogy az organicus egység, e két részből álló, de egy egészet alkotó intézet között csak úgy tartható fen, ha azokat egy igazgató vezeti.

Protestáns szokásajnk szerint az igazgató évenként változni szokott, s mint a régi közmondás tartja, olyan mint a falusi bíróság, — sorban jár — Ezen szokás azonban főiskoláinkban volt divatos, talán azért, hogy egyik tanár ne láttassék felebbvalónak a másiknál, vagy azért, hogy a munka terhéből mindeniknek egyaránt jusson? — Mindegy akármiért. — Ezen szokást alsóbbiskolákban nem látom alkalmazhatónak. Mert bár a tanári kar minden egyes tagjának buzgó és ügyes tanítónak kell lenni, mindamellet fel sem tehető, hogy mindegyik jó igazgató is lehetne. Mint nem következik abból, hogy valaki vitéz katona, már egyszermind jó vezér is. Az iskolai igazgatónak nemcsak egyes tudományban, hanem általában az iskolai tantárgyak tanmódszeres tanításában jártasnak s kitűnő tanítónak kell lenni; de jártasnak kell lenni az iskolaigazgatás fogásaiban is; mely kettős tulajdonságot nem könnyű akármely emberben fellelni, és nem egy könnyű mindenkinek elsajátítani. Ha pedig valaki már egyszer bír ezen tulajdonságokkal, helyes eljárás-e az, azt helyéből elmozdítani,

s az iskola ügyét, meglehet jó akaratú de még abban járatlan emberre ruházni, és így a rendszeres vágásban vezethetett ügyfolyamot örökös hányattatás és bizonyos szenvedésnek tenni ki? — Valóban nem helyes.

Nem kell a centralisatiótól félni. — Az igazgató azért nem minden, őt felelőssé lehet tenni, alá és felfelé. — Aláfelé a tanárok, felfelé az iskolai igazgatóság irányában, s ha egy ember állandóul a felelős, nem utalhat senkire mára, mint magára; holott az igazgatói hivatal vándorlásából természetesen foly az ügy laza vezetése és az egymásra való appellálás.

Ha az elemiiskola és a gymnasium egy organicus egészet képez, úgy a két intézet tanárainak is egy testületet kell képezni. Mert másként valamely egész testben nem is lehet összehangzást képzelni, mint ha annak részei egymással organicus összeköttetésben vannak.

A tanári testület tehát az elemi és gymnasiumi tanári karból állván egymással folytonos összeköttetésben élnek, melyet fentartanak közöttök a napi érintkezésen kívül a tanári tanácskozmányok.

Mind az igazgatót, mind más tanárt azon egyházi előjáróság választja, mely az intézetet fentartja s hivatalaiban a superintendensia erősíti meg. A tanár eddigi választására nézve azonban azon igen fontos előterjesztésem és megjegyzésem van, hogy ha igaz is az, hogy a tanár választás joga az egyházi előjáróságot illeti, nem lehet más részről kétségbe vonni, hogy ezen választásba a tanári kar összes személyzetének is bele kell folyni s határozó szavazattal birni. — Csupán azon oknál fogva, mivel az elválasztott új tanárral legközelebb a tanári kar érintkezik, a tanári karnak kell úgyszólván a testület jó szellemét bele lehelni, tehát nekik kell vele bajlódni: természetes, hogy nekik is kell tudni arról, milyen egyéniség leendő az, kivel nekik testvérekké kell lenni. Sőt azt hiszem, hogy az illető egyházi tanács nem vesztené jogából semmit, ha a tanár kijelölését a tanári karra bízna, s választási jogát az

elválasztott meg vagy meg nem erősítésében gyakorolná.

A tanári kar vezeteti közvetlenül az iskola szellemi ügyeit; de az iskola szellemi ügye mellett még igen sok, kiváltképen anyagi kérdések, s elintézni valók vannak, melyet az egyházi előjárásnak kell vezetni. E célra az egyházi előjáróság állandó bizottságot nevez ki, mely nemcsak az anyagi kérdések, hanem a szellemi dolgok elintézése felett is igazgatói szerepet viszen. Ezen bizottság lehet vegyes is t. i. olyan, melynek tagjai a superintendencia képét viselik. Kiváltképen szükséges az ilyen bizottság felügyelése a munkálkodás sikere megítélésére a vizsgákon. Sőt olykor, olykor meg kell e bizottság tagjai egyike vagy másikának a tanítás óráin is jelenni s magának a bizottságnak annak helyesége felől tudomást szerezni.

A tanári testület és minden egyházi avagy egyházkerületi bizottság felett áll a superintendencia, mint igazgató s törvényhozó testület továbbá úgy is, mint az elemi gymnasiális, sőt mindennemű prot. egyházi iskolai intézet legfelsőbb bírósága.

Ezen igazgató testületből kell kisugározni az iskolákra a közszellemnek, s ehhez összefolyni az ügyvezetés minden egyes szálainak. Mert valamint az egyház, az 1790. évi 26. törv. cikkely 4. §. értelménél fogva egyházi ügyekben más felsőséget a superintendencián kívül nem fogadhat el, úgy az egyház egyik kiegészítő s alkotó része semminemű világi hatóságtól nem függhet mástól, mint egyedül a superintendenciától. A superintendenciát illeti meg azon jog, hogy ha szükségét látja, iskolai ügyekben a világi hatósághoz fordulhasson.

És ezek után, bár nem fejthettem mindent ki részletesen, leteszem tollamat.

Meglehet, találkoznak sokan, kik ajánlott tervvel, kívánataimmal, ohajtásaimmal niucsenek megelégedve; bizonyosan lesznek olyanok is, kik mérgesen vetik el minden ajánlatomat, mondván: ez nem nekem való, ez kivihetetlen. — Én mind a mellett is megállok állításaim mellett, és vitatni merem, hogy igenis nekünk

való. — Nektünk nem szabad iskolai ügyünkben úgy állani meg, mint eddig, kérkedve abbéli jóllétünkkel, megállottunk. Nektünk előre kell törtünk. És ha mi csakugyan meg akarunk felelni protestáns feladatunknak, igenis, törtünk kell a tökéletesedés felé. — Tökéletesedés felé való törekvésünk csak ilyen tényezők segítségével történhetik, mint a milyeneket egybeállítani s az igen tisztelt olvasóközönség elébe terjeszteni, szerencsés valék.

És hogy mindezen tényezőket iskoláink tökéletesítésére felhasználjuk, valóban végre is hajtsuk, azért kérem én mindenkor, hön imádkozva, Istenemet!

o elmekedés.

2. ly— Versmértékek
d— magyar költők és
zv. Ugyanezekből
mondattan etc.

il— orlati folytatása.
ec— magyar irodalom
u— li írók fenma-
dolgok könyv-

ez— pzzá való olvas-
ol— tanulásával. —
iók készítése. —
nalai.

la— nia fővonalai. A
é— etelve.

A negy reiso osztaly egyutt folytataja az, mit aior megkezuett netenken
2 órán.

2	2	2	2	2
A gymnasiális tanulók közül a szegényebb gyermekeket ingyen képezeti az intézet, h				
Testgyakorlatot szinte nyári hónapokban hetenké				
2	2	2	2	2
2	2	2	2	2
2	2	2	2	2

Osterlamm Károly pesti könyvtárosnál

részint saját költségén, részint bizományban megjelent munkák.

Árak austriai értékben.

Magyar Akadémia könyve. Eredeti költemények, szerkeszti Ormódy Bertalan, kiadja Wodianer F. Első évfolyam	1
Andorlaki Máté, Világkrónika.	1
Balogh Péter, ref. superint. arcképe	1
Blázy Lajos, protestáns új zsinati törvények. A legközelebbi zsinatra megvitatási mintául	1
Boross Mih. Kegyeletek oltára. A világtörténelem drágakődarabjaiból építve. 4 füzet á 20 kr.	—
— Melanchthon Fülöp élete. A nagy Reformátor háromszázados (1860. April 19.) emlékünnepe. Kegyelet oltárául	—
Czelder Márton. Vasárnapi, ünnepi és alkalmi imádságok templomi használatra; füzve 2 ft. 10 kr.; kemény kötésben 2 ft. 40 kr.; vászonkötésben aranszalaggal	3
Dorner József. Az ásványtan elemei. Algymnasiumok és alrealiskolák számára	—
Haan A. L. Időszaki tábla a magyar protestáns egyház történelméhez. Előfizetési ár	2
Ugyanaz német nyelven	2
Kerkapoly Károly. Protestáns egyházalkotmány, tekintettel történeti fejlődésére	1
— Világ-történet, észtanilag előadva. Első kötet	2
Közlöny, magyar irodalmi: kiadja Osterlamm Károly, minden két hónapban egy iv. (Ingyen kiszolgáltattatik.)	—
Lukács Pál. Kis Dalos	—
— Virágtárca	—
Nagy Soma. Népszerű gyakorlati mértan	—
Negyvenéves naptár	—
Nyelvészet, magyar, szerkeszti Hunfalvy Pál. Ötödik évfolyam. Előfizetési ár a 6 füz., bérm. posta általi szétküldéssel	5
Az első 4 évfolyam egyszerre véve leszállított áron	15
Papi dolgozatok, különféle. Új folyam. Szerkeszti Szász Károly. Első és második füzet. Mindegyik	1
Sebessi János. Egy protestáns gymnasium terve.	—
A sopronyi evang. iskolatanítói képezde által kiadott népiskolai könyvek: Tizenkét fali olvasótábla legnagyobb rétbén	1
Gróf Széchenyi István fényrajzkepe. A m. tud. akad. teremében felállított életnagyságú olajkép után készítette Heidenhaus E.	2
Székács József. A magyarhoni ágostai és helvét hitvallású evangyélikusok szabad és nyilvános vallásgyakorlatát biztosító törvények, magyar-német kiadás, függelékül a latin szöveg	—
— Egyházi beszéd, melyet Bérzsenyi Dániel sirja felett a niklai temetőben 1860. Junius 14. elmondott	—
Warga János kézi ABC és olvasókönyvecske. Az írva olvastató tanmód szerint. Hatodik kiadás kötve	—
— Magyar olvasókönyv 1-ső kötet. Harmadik kiadás	—
— Magyar olvasókönyv 2-ik kötet. Harmadik kiadás	—
— Nevelés- és oktatástan kézikönyve, I-ső kötet. Neveléstán. Harmadik kiadás	1

Pest 1860. Nyomatott Wodianer F.-nél.